

อุดมการณ์และการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทย :

กรณีศึกษาหนังสือนิทานภาพชุดวาดหวัง

Ideology and Ideological Struggles in Thai Children's Picture Books :

A Case Study of the “Wadwang” Series

สุภาวดี ยาดี^{1*}

Supawadi Yadi^{1*}

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง¹

Assistant Professor, Dr., Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University¹

*Corresponding author, e-mail: supawadinuyyadi@gmail.com

วันที่รับบทความ: 21 เมษายน 2569; วันแก้ไขบทความ: 9 สิงหาคม 2569; วันตอบรับบทความ: 11 สิงหาคม 2569

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ศึกษาหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” จำนวน 8 เรื่อง ในฐานะตัวบ่งชี้ทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับบริบทสังคมการเมืองไทย มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ 1) ศึกษาอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” และ 2) ศึกษาทฤษฎีทางภาษาในการสร้างการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือชุดนี้ การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงวาทกรรม (Discourse Analysis) โดยใช้แนวคิดเรื่องอุดมการณ์เป็นกรอบเพื่ออธิบายการถ่ายทอดและประกอบสร้างอุดมการณ์ ทั้งในระดับวัฒนธรรมและอวัจนภาษา ผลการศึกษาพบว่าหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” นำเสนออุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นแกนหลัก โดยมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) การให้คุณค่ากับสิทธิเสรีภาพ ทั้งเสรีภาพทางความคิด การแสดงออก และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยอ้างอิงบุคคลสาธารณะในฐานะสัญลักษณ์ 2) การเรียกร้องความเท่าเทียมในมิติสังคมและโครงสร้างผ่านการสะท้อนผลกระทบของความไม่เป็นธรรม 3) การตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของอำนาจรัฐ และ 4) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง การศึกษาทฤษฎีทางภาษาในการสร้างการต่อสู้ทางอุดมการณ์ พบกลวิธีสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ 1) การเลือกใช้คำเชิงบวก-ลบ เพื่อสร้างกรอบคุณค่าระหว่างประชาชนกับผู้มีอำนาจ 2) การนิยามศัพท์ใหม่ทางการเมืองเพื่อขยายความหมายของความเป็นพลเมือง 3) การอ้างอิงบุคคลสำคัญในฐานะสัญลักษณ์เชื่อมโยงประวัติศาสตร์การต่อสู้ทางการเมือง 4) การสร้างคู่ตรงข้ามเชิงอุดมการณ์ เช่น เสรีภาพ/การกดขี่ ประชาชน/ผู้มีอำนาจ และ 5) การจัดโครงสร้างการเล่าเรื่องแบบ “การต่อสู้ การปลดปล่อย ชัยชนะ” ซึ่งทำให้การแปลงเสียงของตัวละครเป็นชัยชนะเชิงสัญลักษณ์ และสร้างเรื่องเล่าแห่งความหวังในระดับจิตสำนึกของผู้อ่าน ผลการวิจัยช่วยขยายองค์ความรู้ด้านวรรณกรรมสำหรับเด็กและการวิเคราะห์วาทกรรมในบริบทสังคมไทย และเป็นแนวทางสำหรับนักวิชาการและผู้ผลิตสื่อเด็กในการตระหนักถึงบทบาทของหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กในฐานะพื้นที่ของการประกอบสร้างและต่อรองอุดมการณ์ โดยหนังสือชุด “วาดหวัง” ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางวาทกรรมของการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ผ่านองค์ประกอบของภาษา ภาพ และโครงสร้างเรื่องเล่าเป็นกลไกสำคัญ อุดมการณ์ประชาธิปไตยถูกทำให้เป็นคุณค่า

พื้นฐานทางสังคม ขณะที่โครงสร้างอำนาจแบบกดทับถูกทำให้เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับคุณค่าความเป็นมนุษย์ สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมเด็ก อุทุมการณ์ และบริบทสังคมไทย

คำสำคัญ: อุทุมการณ์, การต่อสู้ทางอุทุมการณ์, วาทกรรม, กลวิธีทางภาษา, หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็ก

Abstract

In this paper, eight titles from the “Wad Wang (Drawing Hope)” children picture book set were explored as cultural texts in relation to the Thai socio-political context. The study aims 1) to explore ideologies manifested in the “Wad Wang” children picture book set, and 2) to investigate linguistic strategies utilized to express political struggles in the book set. This study utilized qualitative research design. Data collection was conducted using documentary data analysis. Textual analysis and discourse analysis with ideology as the conceptual framework were utilized for data analysis literary texts were examined to determine how ideologies were conveyed at verbal and non-verbal levels. “Wad Wang” children picture book set portrayed democratic ideology as its central focus with 4 key characteristics - 1) emphasis on rights and freedoms such as freedom of thought, expression and human dignity, often invoking public figures as references, 2) a call for equality across social levels through reflection on injustice, 3) questioning of state legitimacy, and 4) promotion of active political participation among citizens. Examination of linguistic strategies identified in 5 key strategies - 1) positive-negative lexical choices to construct value frameworks between people and those in power, 2) creation of new political terms to expand on citizenship, 3) invocation of public figures linking to political struggle history, 4) creation of political oppositions such as freedom/oppression and people/power holders, and 5) a narrative structure of “struggle, emancipation and triumph,” using characters’ utterances to create hopeful stories in readers’ consciousness. The results help in broadening understanding of children’s literature and support discourse analysis in the Thai context, and may guide the academics and kids content creators in recognizing the role of children’s picture books in shaping ideological beliefs, as the “Wad Wang” book set serves as a discursive space for ideological struggles through linguistic, visual and narrative elements, transforming democratic ideology into a social value while portraying oppressive power structures as antagonists to human values, and reflecting the relationship between children’s literature, ideology and Thai society.

Keywords: Ideology, Political Struggle, Discourse, Linguistic Strategy, Children’s Picture Book

บทนำ

นิทานเป็นหัวใจสำหรับเด็ก ทำให้เด็กมีจินตนาการอันกว้างไกล (ปราณี ปรียวาที, 2551) หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กเป็นสื่อประเภทหนึ่งที่สามารถเข้าถึงเด็กตั้งแต่ช่วงก่อนวัยเรียน โดยมักทำหน้าที่เป็นสื่อกลางผ่าน การอ่านให้ฟังและการชี้ชวนให้เด็กพิจารณาภาพประกอบจากพ่อแม่ ญาติ หรือครู ด้วยเหตุนี้หนังสือนิทานภาพจึงมีความ

น่าสนใจอย่างยิ่งในฐานะพื้นที่ของการถ่ายทอดและประกอบสร้างความคิด ความหมาย และมุมมองเกี่ยวกับโลกรอบตัวเด็ก ผ่านกลไกของภาษา วรรณกรรม และรูปภาพ (สรณี วงศ์เปี้ยสัจจ์ และคณะ, 2547) ในบริบทของสังคมไทย หนังสือภาพสำหรับเด็กมักถูกมองว่าเป็นสื่อเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็กปฐมวัย เป็นเครื่องมือปลูกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคมและวัฒนธรรม หนังสือภาพสำหรับเด็กจึงถูกคาดหวังให้มีเนื้อหาที่เหมาะสมอยู่ภายใต้การคัดกรองและการตีความของผู้ใหญ่เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามการมองหนังสือภาพในฐานะสื่อสำหรับเด็กเพียงมิติเดียว ส่งผลให้ศักยภาพของหนังสือภาพในการประกอบสร้างความคิด ถ่ายทอดอุดมการณ์ และสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านภาษาและภาพ (ศรีสมภพ จิตรภิมรย์ศรี, 2565) มักถูกมองข้าม ทั้งที่หนังสือภาพสำหรับเด็กมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมมุมมองและความเข้าใจของเด็กต่อโลกรอบตัวตั้งแต่วัยเริ่มต้น

ในปี พ.ศ. 2564 สังคมไทยเกิดหนังสือภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวังหนังสือ: หนังสือเด็กที่วางรากฐานความคิดและไม่เป็นพิษกับเยาวชน” หนังสือชุดนี้สะท้อนความตึงเครียดและความขัดแย้งระหว่างมุมมองของรัฐกับเจตนารมณ์ของผู้สร้างสรรค์หนังสือ ซึ่งมุ่งปลูกฝังคุณค่าพื้นฐาน ความฝัน ความแตกต่าง ความสามัคคี และสิทธิมนุษยชน แม้หนังสือชุดนี้จะถูกตีความจากรัฐว่าเป็นสื่อปลูกปั้นและเป็นภัยต่อเด็ก จนนำไปสู่กระบวนการตรวจสอบและพยายามแบนหนังสือ แต่กระแสการตอบรับจากสังคมกลับสะท้อนทิศทางตรงกันข้าม หนังสือจำนวนกว่า 17,000 เล่มจำหน่ายหมดอย่างรวดเร็วจากแรงสนับสนุนของประชาชน ชี้ให้เห็นว่าหนังสือภาพสำหรับเด็กไม่ใช่เพียงสื่อบันเทิงหรือเครื่องมือปลูกฝังคุณธรรมแบบดั้งเดิมเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ของการประกอบสร้างความคิด การเรียนรู้เชิงวิพากษ์ และการสะท้อนประเด็นสังคม เปิดคำถามสำคัญต่อการครอบงำการควบคุมเนื้อหา การนิยามความเหมาะสม และช่องว่างของสาระทางการศึกษาที่ไม่ปรากฏในหนังสือเรียนไทยปัจจุบัน (ธนาวิดี แทนเพชร, 2565)

จากการทบทวนเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือภาพสำหรับเด็กทั้ง 8 เล่ม พบความน่าสนใจ ได้แก่ เรื่อง “เด็ก ๆ มีความฝัน” ถ่ายทอดสาระสำคัญว่าความฝันของเด็กไม่ใช่เพียงจินตนาการลอย ๆ แต่คือภาพสะท้อนคุณภาพชีวิตที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับ เรื่อง “แค็ก! แค็ก! มังกรไฟ” ใช้รูปแบบนิทานแฟนตาซีเล่าเรื่องจริงใกล้ตัวอย่างไฟป่า เรื่อง “เปิดน้อย” ที่ชี้ให้เห็นว่าการเมืองไม่ใช่เรื่องไกลตัวเด็ก แต่คือส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันและการเติบโตเป็นพลเมือง เรื่อง “ตัวไหนไม่มีหัว” ใช้พยานคนไทยเป็นตัวละครเพื่อสะท้อนประเด็นสำคัญเรื่องความหลากหลายและการยอมรับความแตกต่างในสังคม เรื่อง “จ จิตร” เป็นนิทานอัตชีวประวัติที่หยิบยกชีวิตและเจตจำนงของ จิตร ภูมิศักดิ์ มาเล่าใหม่ในรูปแบบที่เด็กเข้าถึงได้ง่าย เน้นคุณค่าด้านการเรียนรู้ ความมานะ และการยืนหยัดในอุดมการณ์มากกว่าประเด็นการเมือง เรื่อง “แม่หมีไปไหน?” เป็นนิทานที่ถ่ายทอดชีวิตและการทำงานทางสังคมของอินทรีา เจริญประผ่านสายตาแบบไร้เดียงสาแต่เปี่ยมความผูกพันของ “หมี” แมวที่คอยเฝ้ามองแม่เดินทางไปยังที่ที่เต็มไปด้วยผู้คน ปัญหา และความหวัง เรื่อง “เสียงร้องของผองนก” ใช้ผองนกหลากหลายพันธุ์เป็นสัญลักษณ์แทนผู้คนในสังคมเพื่อสื่อสารพลังของเสียง และเรื่อง “10 ราชภู่ Comic” ใช้รูปแบบหนังสือภาพไร้เนื้อหาเชิงเรื่องเล่าเพื่อบันทึกและทำให้มองเห็นตัวตนของนักกิจกรรม 10 คนที่มีบทบาทสำคัญต่อการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยไทย หากพิจารณาเนื้อหาที่ปรากฏจะพบว่า หนังสือภาพชุดนี้เต็มไปด้วยอุดมการณ์ทั้งในระดับที่ปรากฏอย่างชัดเจนและในระดับนัยแฝง โดยถ่ายทอดผ่านทั้งวงวนภาษาและอวัจนภาษาที่แฝงไปด้วยปฏิบัติการต่อสู้ทางอุดมการณ์ความมุ่งหวังที่จะสร้างความหมาย ตอกย้ำ ผลิตซ้ำ เผยแพร่ และส่งต่อชุดความคิดเหล่านี้ไปยังผู้อ่านคือกลุ่มเด็กและเยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญในการปลูกฝังอุดมการณ์ หนังสือภาพสำหรับเด็กได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือของนักเขียนซึ่งเป็นตัวแทนขององค์กรสำหรับการประกอบสร้างชุดความคิดหรือนำเสนออุดมการณ์ต่าง ๆ ซึ่งชุดความคิดเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีการกลั่นกรองแล้วเห็นว่าเหมาะสม และนำเสนอผ่านตัวบทที่ได้รับการพิจารณาถึงความเหมาะสมทั้งรูปแบบและเนื้อหา

ที่ต้องการสื่อสารมาเป็นอย่างดี จึงอาจกล่าวได้ว่าหนังสือภาพสำหรับเด็กเป็นวาทกรรมอย่างหนึ่งในการหล่อหลอม ขยับขยายหรือปลูกฝังจิตสำนึกใหม่ของเด็กและน่าจะมีอิทธิพลต่อความคิดของเด็กในสังคมไทยไม่มากนักน้อย

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ผ่านมาเน้นการศึกษาด้านวรรณศิลป์หรือพัฒนาการเด็กเป็นส่วนใหญ่ แต่ยังขาด การวิเคราะห์เชิงอุดมการณ์และวาทกรรมในหนังสือนิทานภาพร่วมสมัย ดังนั้น จึงยังมีช่องว่างขององค์ความรู้เกี่ยวกับ การทำความเข้าใจว่าหนังสือภาพสำหรับเด็กสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางวาทกรรมในการถ่ายทอด ประกอบสร้าง และต่อรองอุดมการณ์ อีกทั้งกลวิธีทางภาษาและองค์ประกอบของตัวบทมีส่วนในการสร้างการต่อสู้ทางอุดมการณ์ ซึ่งช่องว่างนี้นำไปสู่ความจำเป็นในการศึกษา “วาดหวัง” ในฐานะกรณีศึกษาที่มีความโดดเด่นในด้านเนื้อหา บริบท การผลิต และปฏิบัติการทางสังคม

ด้วยเหตุนี้ การวิจัยเรื่องอุดมการณ์และการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทย ที่ปรากฏในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” จึงมุ่งศึกษาหนังสือจำนวน 8 เรื่อง โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) โดยใช้แนวคิดเรื่องอุดมการณ์เป็นกรอบในการพิจารณาการประกอบสร้างความหมายผ่านวัจนภาษา และอวัจนภาษา การศึกษานี้จะช่วยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปฏิบัติการทางวรรณกรรม อุดมการณ์ และวาทกรรม ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม ช่วยให้เข้าใจบริบททาง สังคมวัฒนธรรมของสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยที่มีการต่อสู้และยึดถืออุดมการณ์ได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง”
2. เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาในการสร้างการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็ก ชุด “วาดหวัง”

การทบทวนวรรณกรรม

สรณี วงศ์เปี่ยมสัจจ์ และคณะ (2547) ศึกษาเรื่อง หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทยที่ได้รับรางวัล: การ วิเคราะห์เชิงวรรณกรรม และวาทกรรม นับเป็นงานวิจัยชิ้นสำคัญที่ศึกษาหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทยผ่าน มุมมองทางวาทกรรม ชี้ให้เห็นถึงการประกอบสร้างอุดมการณ์ผ่านภาษา ภาพ และองค์ประกอบทางวาทกรรม แม้งานวิจัยเรื่องนี้จะดำเนินการศึกษามาเป็นเวลานานในช่วงที่บริบทของหนังสือภาพสำหรับเด็กของไทยมีการ เปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเนื้อหา แนวคิดทางสังคม และรูปแบบการนำเสนอ ทว่าการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหนังสือนิทาน ภาพสำหรับเด็กของไทยยังมีจำนวนจำกัด ต่อมา สุภาวดี ยาดี (2564) ศึกษาเรื่อง อุดมการณ์รักชาติในวรรณกรรมเด็ก ของไทยและของสิงคโปร์ โดยมุ่งศึกษาอุดมการณ์รักชาติและกระบวนการทางวาทกรรมที่ใช้ในการสร้างอุดมการณ์ ดังกล่าว ผลการศึกษาพบว่า อุดมการณ์รักชาติถูกนำเสนอผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ของวรรณกรรม และต่อยอดผ่าน ปฏิบัติการทางวาทกรรม เช่น คำนำของสำนักพิมพ์ การใช้ภาษาแสดงออกถึงความเคารพเทิดทูน การใช้ภาพสังคม อุดมคติ การใช้ภาพการ์ตูนเพื่อดึงดูดความสนใจ และการตีพิมพ์รูปเล่มที่น่าอ่าน นอกจากนี้วรรณกรรมทั้งสองประเทศ ยังร่วมกันนำเสนอความศรัทธาในบุคคลสำคัญของชาติ การนำเสนออัตลักษณ์ผ่านศิลปวัฒนธรรม ภาษาและ วรรณกรรม ตลอดจนการนำเสนอภาพของครอบครัวอบอุ่น อย่างไรก็ตามวรรณกรรมเด็กของไทยเน้นความศรัทธาต่อ สถาบันหลักของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รวมถึงเห็นคุณค่าบรรพบุรุษ ขณะที่วรรณกรรมเด็กของสิงคโปร์เน้น สันติภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ความกลมกลืนท่ามกลางความแตกต่าง และการพัฒนาคนกับ

ประเทศชาติ งานวิจัยเรื่องนี้จึงแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมสำหรับเด็กเป็นพื้นที่ในการผลิตและต่อยอดอุดมการณ์ผ่านทั้งภาษา ภาพ และองค์ประกอบของวรรณกรรม แต่ไม่ได้มุ่งวิเคราะห์การต่อสู้หรือการต่อรองระหว่างอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กไทย

ในการศึกษาระดับนานาชาติ Shih (2024) ได้ศึกษาเรื่อง วรรณกรรมสำหรับเด็ก: บทปริทัศน์ โดยทบทวนลักษณะสำคัญและหน้าที่ของวรรณกรรมสำหรับเด็ก และอธิบายว่าวรรณกรรมสำหรับเด็กมีลักษณะเด่น ได้แก่ การใช้ภาษาที่เรียบง่าย การมีภาพประกอบที่หลากหลาย เนื้อเรื่องที่น่าสนใจ วรรณกรรมสำหรับเด็กมีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการด้านภาษา การส่งเสริมจินตนาการ การพัฒนาทักษะทางอารมณ์และสังคม ตลอดจนการถ่ายทอดวัฒนธรรมและค่านิยม งานวิจัยเรื่องนี้ช่วยยืนยันว่าวรรณกรรมสำหรับเด็กเป็นสื่อที่มีบทบาทต่อการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ และบทเรียนทางศีลธรรมแก่เด็ก อย่างไรก็ตาม การศึกษายังมุ่งเน้นการทบทวนภาพรวม ซึ่งยังไม่ปรากฏการวิเคราะห์กลไกทางภาษาและภาพที่ใช้ในการต่อสู้ทางอุดมการณ์ผ่านวรรณกรรมสำหรับเด็กโดยตรง

Aoumeur (2022) ศึกษาเรื่อง การนำเสนออุดมการณ์เกี่ยวกับเพศในเรื่องสั้นสำหรับเด็กของแอลจีเรียจำนวน 9 เรื่อง โดยใช้การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) และแนวคิดอุดมการณ์ของ Thompson (1990) ผลการศึกษาพบการใช้กลวิธีทางภาษา ได้แก่ การทำให้เป็นสากล การให้เหตุผลรองรับ การแทนที่ การทำให้เป็นธรรมชาติ และการทำให้คงอยู่ตลอดไป กลวิธีเหล่านี้มีส่วนในการสร้างและกำหนดตำแหน่งของตัวละคร ตลอดจนผลิตซ้ำภาพเหมารวมทางเพศ การศึกษาเรื่องนี้แม้จะแสดงให้เห็นถึงการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในการเปิดเผยอุดมการณ์ทางเพศที่แฝงอยู่ในเรื่องสั้นเป็นสำคัญ แต่มีความแตกต่างไปจากการศึกษาหนังสือภาพที่ต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างข้อความและภาพร่วมกัน

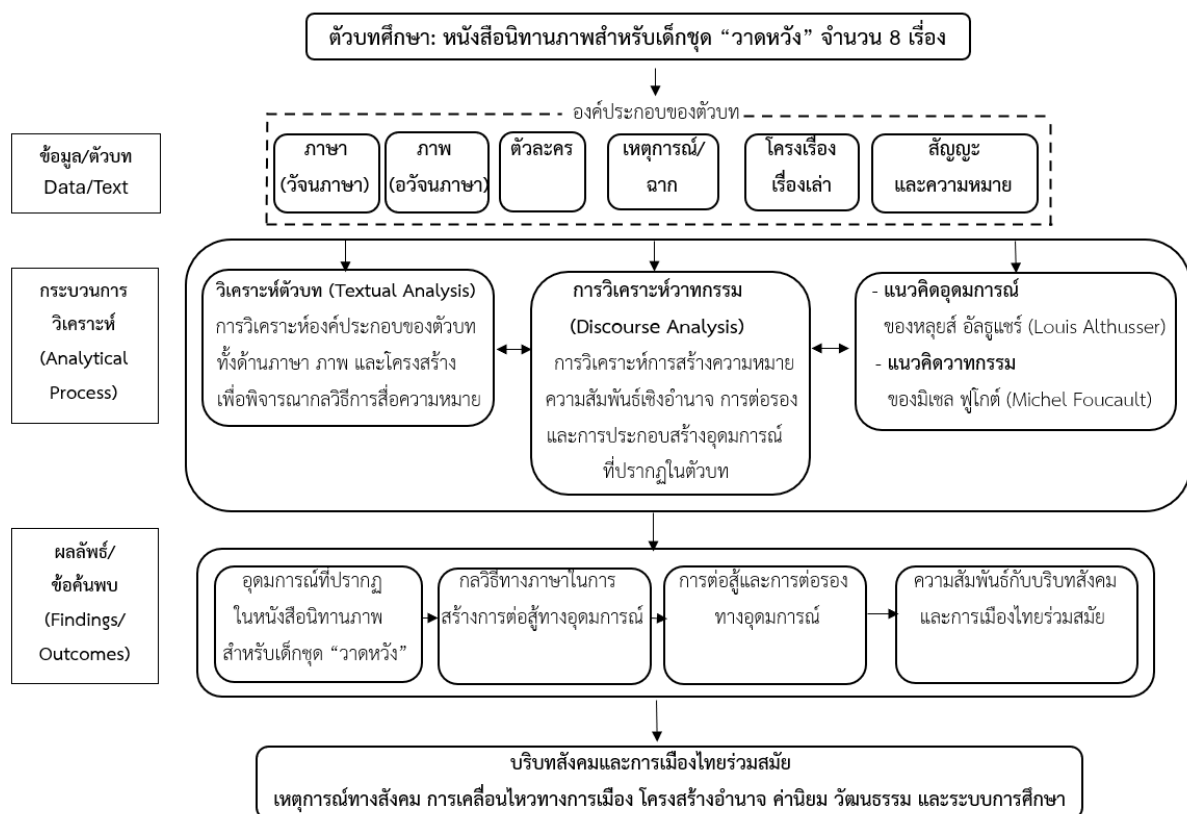
เช่นเดียวกับ Gu & Catalano (2022) ศึกษาเรื่อง การนำเสนอประสบการณ์การเปลี่ยนผ่าน: การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์แบบพหุสื่อเกี่ยวกับเยาวชนผู้อพยพในวรรณกรรมสำหรับเด็ก วิเคราะห์การนำเสนอเด็กผู้อพยพในด้านวัฒนธรรมและอวัจนภาษา รวมถึงอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในหนังสือภาพซึ่งมีประเด็นเกี่ยวกับการย้ายถิ่นจำนวน 18 เล่ม ผลการศึกษาพบว่า หนังสือภาพสำหรับเด็กนำเสนอเด็กผู้อพยพผ่านองค์ประกอบของภาพและภาษาในลักษณะที่ช่วยสร้างความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจต่อตัวละคร ในขณะที่บางกรณีนำเสนอในลักษณะสะท้อนอุดมการณ์ที่เป็นปัญหา งานวิจัยเรื่องนี้มีความสำคัญที่ช่วยทำให้เข้าใจหนังสือภาพในฐานะ “ตัวบทพหุสื่อ” ทว่าประเด็นที่มุ่งในการศึกษาคือประสบการณ์และภาพแทนของเด็กผู้อพยพในบริบทตะวันออก มากกว่าการศึกษาการประกอบสร้างและการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในบริบทสังคมไทย

นอกจากนี้ Saeed (2024) ศึกษาเรื่อง อุดมการณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมสำหรับเด็กเรื่อง “Tales of a Fourth Grade Nothing” ของจูดี บลูม โดยใช้การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) เป็นกรอบแนวคิดสำหรับพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมกับอุดมการณ์ ซึ่งช่วยให้เห็นว่าอุดมการณ์ถูกสร้างขึ้นและสะท้อนผ่านการใช้ภาษาที่มีความสลับซับซ้อน การศึกษาเรื่องนี้มุ่งเน้นที่การวิเคราะห์ตัวบทภาษาเป็นสำคัญ จึงยังไม่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทางภาษาและภาพในฐานะกลไกการสร้างคามหมาย

ส่วน Abbas (2025) ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในภาพยนตร์สำหรับเด็ก มุ่งศึกษาองค์ประกอบทางภาษาและองค์ประกอบที่ไม่ใช่ภาษา ผลการศึกษาพบว่า สี ดนตรี ภาพ มุกตลก และการมองมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างในการถ่ายทอดความหมายของภาพยนตร์แอนิเมชันสำหรับเด็ก งานวิจัยเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าการสร้างความหมายในสื่อสำหรับเด็กไม่ได้เกิดจากการใช้ภาษาเท่านั้น แต่เกิดจากการการทำงานร่วมกันระหว่างภาษาและภาพ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการศึกษาภาพยนตร์แอนิเมชัน จึงมีรูปแบบและการสื่อความหมายแตกต่างจากหนังสือภาพสำหรับเด็ก

จากการทบทวนงานวิจัยข้างต้นพบว่า งานวิจัยทั้งภายในประเทศและต่างประเทศมีความสอดคล้องกันคือ วรรณกรรมสำหรับเด็กเป็นพื้นที่สำคัญในการสร้าง ถ่ายทอด และผลิตซ้ำค่านิยม อุดมการณ์ และภาพแทนทางสังคม โดยปรากฏจากผลของงานวิจัยที่ยังมุ่งศึกษาอุดมการณ์เฉพาะประเด็น อาทิ ความรักชาติ เพศ หรือการย้ายถิ่นฐาน รวมไปถึงศึกษาสื่อที่เกี่ยวกับเด็กบางประเภท ในขณะที่การศึกษาอุดมการณ์ในหนังสือภาพสำหรับเด็กไทยในประเด็น การต่อสู้ทางอุดมการณ์ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีทางภาษาและองค์ประกอบของภาพยังมีค่อนข้างจำกัด นอกจากนี้ งานวิจัยของไทยที่ศึกษาหนังสือภาพโดยตรงดำเนินการผ่านมาเป็นระยะเวลาหลายปี จึงขาดการอธิบาย ปรากฏการณ์ดังกล่าวในบริบทของหนังสือภาพสำหรับเด็กไทย ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างดังกล่าวมา โดยศึกษากรณีหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” ในฐานะพื้นที่ทางวาทกรรม เพื่อวิเคราะห์ อุดมการณ์และกลวิธีทางภาษาในการต่อสู้ทางอุดมการณ์ และพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างข้อความกับองค์ประกอบของภาพในการประกอบสร้างและสื่อความหมาย การศึกษาครั้งนี้จะช่วยขยายองค์ความรู้จากการศึกษาอุดมการณ์ ในวรรณกรรมสำหรับเด็กจากเดิมที่มุ่งเน้นการมีอยู่ของอุดมการณ์ ไปสู่การทำความเข้าใจอุดมการณ์ถูกสร้าง ต่อรอง ทำลาย และต่อสู้ผ่านกลวิธีทางภาษา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Data) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยศึกษาหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” จำนวน 8 เรื่อง

และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ วาทกรรม และบริบททางสังคมและการเมืองไทย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) โดยใช้แนวคิดอุดมการณ์ของหลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser) และแนวคิดวาทกรรมของมิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

- 1) คัดเลือกหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” แบบเจาะจง จำนวน 8 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง เป็ดน้อย(ผู้เขียน สองขา) เรื่อง 10 ราษฎร (ผู้เขียน The Art District’86) เรื่อง แด็ก! แด็ก! มังกรไฟ (ผู้เขียน หนูหริ่ง) เรื่อง ตัวไหนหัวไม่มีหัว (ผู้เขียน สองขา) เรื่อง เสียงร้องของผองนก (ผู้เขียน สองขา) เรื่อง เด็ก ๆ มีความฝัน (ผู้เขียน สองขา) เรื่อง จ จิตร (ผู้เขียน สองขา) และ เรื่อง แม่หมีไปไหน ? (ผู้เขียน อินทิรา เจริญปุระ) ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2564 โดยสำนักพิมพ์มูลนิธิแฟมิลีคลับ มีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ เป็นหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กที่อยู่ในชุด “วาดหวัง” มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองที่สัมพันธ์กับการประกอบสร้างชุดความคิดและอุดมการณ์ อีกทั้งตัวบทมีองค์ประกอบของทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษา ได้แก่ ข้อความ ภาษา ตัวละคร เหตุการณ์ และภาพประกอบ
- 2) รวบรวมเอกสารและงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดอุดมการณ์และการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในสังคมไทย แนวคิดวาทกรรม งานวิจัยที่เกี่ยวกับวรรณกรรมและหนังสือสำหรับเด็ก ตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและการเมืองไทย

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์อุดมการณ์และกลวิธีทางภาษาในการสร้างการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุดวาดหวัง จำนวน 8 เรื่อง โดยใช้แนวคิดอุดมการณ์ของหลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser) และแนวคิดวาทกรรมของมิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) เป็นกรอบในการวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความ ทำให้ทราบถึงอุดมการณ์ประชาธิปไตย และกลวิธีทางภาษาในการสร้างการต่อสู้ทางอุดมการณ์ 5 ด้าน ได้แก่ (1) การเลือกใช้คำเชิงบวก-ลบ (2) การนิยามศัพท์ใหม่ (3) การอ้างอิงบุคคลสำคัญ (4) การสร้างคู่ตรงข้ามเชิงอุดมการณ์ และ (5) การจัดโครงสร้างการเล่าเรื่อง และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลกับเอกสาร แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อยืนยันความสอดคล้องของข้อมูลและลดความคลาดเคลื่อนในการตีความ

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นตอนการนำเสนอข้อมูล

ดำเนินการนำเสนออุดมการณ์และกลวิธีทางภาษาในการสร้างการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุดวาดหวังด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” จำนวน 8 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง เป็ดน้อย เรื่อง 10 ราษฎร เรื่อง แด็ก! แด็ก! มังกรไฟ เรื่อง ตัวไหนหัวไม่มีหัว เรื่อง เสียงร้องของผองนก เรื่อง เด็ก ๆ มีความฝัน เรื่อง จ จิตร และ เรื่อง แม่หมีไปไหน ? ใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์ตามทฤษฎีและองค์ประกอบของวรรณกรรม ได้แก่ ตัวละคร แก่นเรื่อง และฉาก โดยพิจารณาตัวบทในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการต่อรองและการตีแผ่อุดมการณ์ผ่านภาษาและภาพประกอบ ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า 1. อุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นอุดมการณ์หลักที่ปรากฏอยู่ในองค์ประกอบต่าง ๆ ของหนังสือนิทานภาพชุดนี้ โดยสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยม แนวคิด และความตื่นตัวทางการเมืองในสังคมไทย ทั้งนี้ อุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ปรากฏมีลักษณะสำคัญดังนี้

1.1) การให้คุณค่ากับสิทธิเสรีภาพ เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การใช้สื่อสังคมออนไลน์ และการตั้งคำถามต่ออำนาจรัฐอย่างเปิดเผย 1.2) ความต้องการความเท่าเทียม ทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ มุ่งลดความเหลื่อมล้ำกระจายอำนาจจากส่วนกลาง และให้ความสำคัญกับเสียงของประชาชนทุกกลุ่ม 1.3) การตั้งคำถามต่ออำนาจไม่ว่าจะเป็นสถาบันทางการเมือง ระบบราชการ การทหาร หรือโครงสร้างทางกฎหมายที่ล้าหลัง เน้นการตรวจสอบความชอบธรรมและความโปร่งใสของอำนาจ 1.4) การมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกระตือรือร้น ผ่านการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมหรือการชุมนุมทางการเมือง การใช้สิทธิเลือกตั้ง การใช้สื่อออนไลน์เป็นพื้นที่อภิปรายและการรณรงค์ผลักดันนโยบายเพื่อประโยชน์สาธารณะ เช่น สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน และการศึกษา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1.1) การให้คุณค่ากับสิทธิเสรีภาพ หมายถึง การยอมรับ เคารพ และเปิดพื้นที่ให้ทุกคนมีเสรีในการคิด แสดงออก เลือก และดำเนินชีวิตในแบบของตนเองอย่างเท่าเทียมโดยไม่ถูกควบคุม กดทับ หรือเลือกปฏิบัติ พร้อมทั้งตระหนักถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคน ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นใคร อยู่ในสถานะใด หรือมีข้อจำกัดใดก็ตาม เช่น เรื่อง เด็กๆ มีความฝัน ที่กล่าวว่า “...ฝันให้พ่อแม่ผู้ใหญ่ รัก ใส่ใจ เคารพความคิด เข้าใจ ไม่ลำเอียง คนตัวนิดที่เป็นลูกหลาน...” (สงขา, 2564ข) สื่อถึงอุดมการณ์ประชาธิปไตยผ่านมิติของความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตย ยืนยันว่าเด็กและเยาวชนมีศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกับผู้ใหญ่ คำว่า “คนตัวนิด” แม้สื่อถึงความเยาว์วัย แต่ไม่ใช้การด้อยค่า เป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ต้องได้รับการเคารพอย่างเท่าเทียม บทบาทของผู้ใหญ่ในบริบทประชาธิปไตยจึงไม่ได้เป็นผู้สั่งการแต่เป็นผู้รับฟัง เข้าใจ ประคับประคอง และเปิดพื้นที่ให้เด็กได้เติบโตอย่างเป็นตัวของตัวเอง ข้อความดังกล่าวจึงสะท้อนอุดมการณ์ประชาธิปไตยผ่านสายตาของเด็ก โดยชี้ให้เห็นว่าประชาธิปไตยไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในมิติทางการเมืองเท่านั้น แต่ปรากฏอยู่ในความสัมพันธ์เล็ก ๆ ภายในครอบครัว ที่ตั้งอยู่บนฐานของความเคารพ ความเท่าเทียม และเสรีภาพทางความคิด

1.2) ความต้องการความเท่าเทียม หมายถึง ความปรารถนาที่จะได้รับสิทธิ โอกาส และการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมในชีวิต ไม่ถูกเลือกปฏิบัติหรือแบ่งแยกด้วยเหตุแห่งเชื้อชาติ เพศ ศาสนา ชาติพันธุ์ อายุ ฐานะ หรือความพิการ โดย เรื่อง แฉ็ก! แฉ็ก! มังกรไฟ สะท้อนถึงอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ความเสมอภาคในโอกาสทางสังคมและคุณภาพชีวิตที่ดี การตอบสนองต่ออนาคตผ่านนโยบายที่คำนึงถึงวิกฤตสภาพภูมิอากาศและการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีสาเหตุมาจากทั้งธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์ ผู้เขียนได้ประกอบสร้างอุดมการณ์ดังกล่าวผ่านตัวละคร “มังกรไฟ” ซึ่งมิอาจจากความเชื่อของชาวยุโรปสมัยกลางที่มองมังกรไฟเป็นสัญลักษณ์ของความชั่วร้าย การทำลายล้าง และการแย่งชิงทรัพยากร อันสะท้อนความหวาดกลัวของมนุษย์ต่อพลังธรรมชาติ มีการถ่ายทอดผ่านอวัจนภาษาในรูปของ “ไฟป่า” ที่คุกคามชีวิตของตัวละครชนกลุ่มน้อยในพื้นที่สูงในช่วงฤดูแล้ง เกิดอาการไอ “แฉ็ก! แฉ็ก!” จากการสูดดมควันไฟจนไม่สามารถพูดได้ และใช้ภาพฉากของเปลวไฟที่ทำลายถิ่นที่อยู่อย่างร้ายแรง มีตัวละครร่วมแรงร่วมใจกันใช้น้ำฉีดเพื่อต่อสู้กับเปลวไฟที่มังกรพ่นไฟ ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นการสื่อความหมายโดยนัยถึงการรวมพลังของประชาชนในการรับมือกับวิกฤตสิ่งแวดล้อม ชี้ให้เห็นว่าอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่แท้จริงต้องมาพร้อมกับนโยบายของรัฐที่เข้มแข็งและสามารถป้องกัน ปรับตัว และแก้ไขปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนได้ล่วงหน้า

1.3) การตั้งคำถามต่ออำนาจ เป็นกลไกสำคัญของประชาธิปไตย เป็นการเปิดพื้นที่ให้เกิดการตรวจสอบความชอบธรรมและความโปร่งใสของผู้มีอำนาจ ทั้งในสถาบันทางการเมือง ระบบราชการ การทหาร ตลอดจนโครงสร้างทางกฎหมายที่อาจล้าหลังและไม่สอดคล้องกับความเป็นธรรมทางสังคม ใน เรื่อง เป็ดน้อย ข้อความว่า “จับกุมคุมขัง คำสั่งจากไหน? ตราผู้ใด ผิดอะไรหรือ?” (สงขา, 2564ง) เป็นถ้อยคำที่สะท้อนการท้าทายต่ออำนาจที่ถูกใช้อย่างไร้คำอธิบายและปราศจากความชอบธรรม คำถามดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของการเรียกร้องความยุติธรรม

ผ่านการตั้งข้อสงสัยต่อกระบวนการใช้อำนาจทั้งในแง่ที่มาของคำสั่ง รวมถึงหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจและเหตุแห่งความผิด สิ่งนี้ชี้ให้เห็นแนวคิดแบบประชาธิปไตยที่ว่าอำนาจทุกประเภทต้องสามารถถูกตรวจสอบได้ กระบวนการจับกุมหรือคุมขังต้องตั้งอยู่บนหลักกฎหมาย โปร่งใส และมีเหตุผลรองรับ ไม่ใช่อำนาจตามอำเภอใจของผู้ใดผู้หนึ่ง การที่ตัวละครตั้งคำถามเช่นนี้สะท้อนถึงการตื่นรู้ทางปัญญาและสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนในการเรียกร้องความเป็นธรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบอบประชาธิปไตยที่ยึดหลักนิติธรรมและความเสมอภาคต่อกฎหมาย

1.4) การมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกระตือรือร้น ผ่านการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมหรือการชุมนุมทางการเมือง การใช้สิทธิเลือกตั้งอย่างมีจุดยืน การใช้สื่อออนไลน์เป็นพื้นที่อภิปราย และการรณรงค์ผลักดันนโยบายเพื่อประโยชน์สาธารณะ ใน เรื่อง แม่หมิมไปไหน ? สะท้อนถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกระตือรือร้นผ่านการเดินทางและกิจกรรมของ “แม่” จากการตั้งคำถามซ้ำ ๆ ของ “หมิม” (แมว) ว่าแม่ไปไหน เป็นสัญลักษณ์ในการสะท้อนบทบาทของตัวละครในพื้นที่สาธารณะและสังคม สื่อความหมายการเคลื่อนไหว เพื่อส่วนรวมผ่านภาพของแม่ที่ไปหาลูก ไปทำงาน ไปกองถ่าย ไปส่งอาหาร ไปปกป้องบ้านเมือง ไปอยู่กับชุมชน ไปยังพื้นที่ความขัดแย้ง และเข้าร่วมการเรียกร้องของประชาชน ทำให้ตัวละครนี้เป็นตัวแทนของพลเมืองที่ตื่นรู้และมีส่วนร่วมทางสังคมและการเมือง การตั้งคำถามซ้ำ ๆ จึงทำหน้าที่ท้าทายโครงสร้างอำนาจเดิมอย่างแยบยล แต่ละคำตอบเผยให้เห็นการยับยั้งชั่งน้ำหนักของบุคคลธรรมดาสู่การเป็นพลังทางสังคมที่ยืนหยัดในคุณค่า ความเสมอภาค และสิทธิของทุกคน สะท้อนแนวคิดประชาธิปไตยที่มองว่าพลังในการสร้างการเปลี่ยนแปลงไม่ได้จำกัดอยู่ที่ผู้มีอำนาจ แต่ดำรงอยู่ในมือของประชาชนที่กล้าออกเดินทาง เพื่อร่วมกันสร้างสังคมที่น่าอยู่และเป็นธรรมยิ่งขึ้น จากการศึกษาทฤษฎีทางภาษาในการสร้างวาทกรรมการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือภาพชุดนี้ มีการวิเคราะห์ทฤษฎีทั้งในส่วนของการยืมคำ (ภาษาเขียน) และ ภาพประกอบ (ภาษาภาพ) ซึ่งสื่อความหมายร่วมกันเพื่อสร้างการต่อสู้ทางอุดมการณ์ ได้แก่

2. กลวิธีทางภาษา คือ

2.1) การสร้างและนิยามคำ ประกอบไปด้วย

การเลือกใช้คำเชิงบวก-ลบ การใช้คำที่มีนัยแฝงเพื่อสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกให้กับฝ่ายตนเองและเชิงลบให้กับฝ่ายตรงข้าม ตัวอย่างเช่น เรื่อง **เด็ก ๆ มีความฝัน** กล่าวว่า “...ฝันถึงเสรีภาพ เปี่ยมโอกาสตั้งวาดหวังสังคมบ่มพลัง แม่พลาดพลัง ให้กำลังใจ...” (สงขลา, 2564ข) ข้อความนี้ใช้คำเชิงบวกเพื่อสร้างภาพในอุดมคติและปลุกเร้าจิตใจผู้รับสาร คำว่า “เสรีภาพ” สื่อถึงอุดมการณ์ของการหลุดพ้นจากข้อจำกัด การมีสิทธิและอิสระ เป็นเป้าหมายสูงสุดที่หลายคนใฝ่หา คำมีพลังเชิงบวกในบริบทของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ คำว่า “เปี่ยมโอกาส” สื่อถึงความหวังที่เต็มเปี่ยม การมีโอกาสดูเหมือนเป็นการเปิดกว้างสำหรับสิ่งดี ๆ ที่จะเกิดขึ้น คำว่า “ตั้งวาดหวัง” เป็นคำที่ขยายความ “เปี่ยมโอกาส” ให้ชัดเจนขึ้น สะท้อนความปรารถนาและความฝันที่อยากให้เป็นจริง ซึ่งมักเป็นแรงผลักดันสำคัญในการต่อสู้ คำว่า “บ่ม” หมายถึง การสั่งสม การเพาะเลี้ยงให้เติบโต คำว่า “พลัง” สื่อถึงความเข้มแข็ง ศักยภาพ และการขับเคลื่อน เมื่อรวมกันหมายถึงการที่สังคมพัฒนาและสั่งสมความเข้มแข็งภายใน พร้อมรับมือกับสิ่งต่าง ๆ และ “ให้กำลังใจ” เป็นคำสื่อถึงการสนับสนุน ความเอื้ออาทร และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน แม้ในยามที่พลาดพลัง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการรวมกลุ่มและเคลื่อนไหวทางอุดมการณ์ จะเห็นได้ว่าการเลือกใช้คำเชิงบวกเป็นการสร้างกรอบความคิดให้ผู้รับสารมองเห็นอุดมคติของสังคมที่พึงปรารถนา คือ การเน้นอนาคตและอุดมคติ ทุกคำล้วนสร้างภาพของสิ่งดีงามที่จะเกิดขึ้นในสังคม ผ่านกลวิธีทางภาษาในการสร้างแรงบันดาลใจ และปลุกเร้าอุดมการณ์ โดยเลือกใช้คำที่สื่อถึงความหวัง ความเป็นไปได้ และการสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างเข้มแข็ง เป็นการสร้างภาพเป้าหมายที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้รับสารคล้อยตามและอยากมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนไปสู่สังคมในอุดมคติที่ฝันถึง

การนิยามศัพท์ใหม่ทางการเมือง เป็นการสร้างความหมายของคำให้สอดคล้องกับจุดยืนของตน เช่น “**ราษฎรประสงค์**” (The Art District’86, 2564) หมายถึง “ความประสงค์ของราษฎร” หรือ “ความต้องการของประชาชน” ในบริบทการเมืองการปกครอง คำนี้ใช้เน้นหลักประชาธิปไตยที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน การดำเนินนโยบายและการออกกฎหมายจึงควรสอดคล้องกับเจตจำนงของประชาชน อีกทั้งยังถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้การตัดสินใจหรือการกระทำต่าง ๆ ว่าสอดคล้องกับ “ราษฎรประสงค์” นอกจากนี้ กลุ่มประชาชนและนักกิจกรรมยังใช้คำนี้เพื่อเรียกร้องให้รัฐตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของประชาชน และใช้ต่อสู้ทางอุดมการณ์เพื่อยืนยันการเคารพเสียงของประชาชน พร้อมทั้งวิพากษ์การใช้อำนาจที่ไม่ยึดโยงกับประชาชน และคำว่า “**คณะราษฎร**” (อินทรีา เจริญปุระ, 2564) เป็นการเล่นคำในเชิงการเสียดสี โดยผสม “คณะราษฎร” เป็นชื่อของกลุ่มบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนระบอบการปกครองไทยในปี พ.ศ. 2475 มาผสมกับคำว่า “**มัม**” คำที่ย่อมาจาก Mom ในภาษาอังกฤษ หมายถึง “แม่” กับ “**มัม**” (Mom) ที่ใช้ในวัฒนธรรมอินเทอร์เน็ตไทยเพื่อเรียก “ไอดอลหญิง” หรือ “ศิลปินหญิง” ที่ตนชื่นชอบหรือเคารพนับถือ สื่อถึงกลุ่มผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองรุ่นใหม่ที่สนับสนุนประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพ มีนัยยึดโยงอุดมการณ์คณะราษฎร แต่ผสมความเป็นคนรุ่นใหม่ ความสนุก และอารมณ์ขัน จึงสะท้อนวัฒนธรรมการเมืองแบบใหม่ที่ใช้ป๊อปคัลเจอร์เป็นเครื่องมือสื่อสาร ทำให้การเมืองเข้าถึงง่ายและสร้างพลังมวลชนได้มากขึ้น

2.2 การอ้างอิงและให้เหตุผล

การอ้างอิงบุคคลสำคัญ คือ การอ้างคำพูด ทฤษฎี หรือการกระทำของบุคคลที่มีอิทธิพล นักปราชญ์ หรือสถาบันที่ได้รับการยอมรับ เพื่อเพิ่มน้ำหนักและความน่าเชื่อถือให้กับข้อโต้แย้งของตน จากการศึกษาพบว่า มีการอ้างอิงอำนาจและบุคคลสำคัญจำนวน 12 คน เช่น การอ้างอิงบุคคลสำคัญ ตัวบทร้อยกรองตอนหนึ่งที่กล่าวว่า “...จิตรเดินทางไกล ในคืนเดือนดับ ถูกยิงนิงพับ ลาลับใจหาย ผลงานยังคง ยืนยงท้าทาย อธรรมอำนาจร้าย ไม่อาจทำลายจิต...” (สองขา, 2564ก) จากตัวอย่างเป็นการอ้างถึง **จิตร ภูมิศักดิ์** บุคคลทางประวัติศาสตร์ในฐานะนักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและนักคิดของไทย มีการใช้ชื่อระบุถึงตัวตนผู้ต่อสู้และเชื่อมโยงกับเรื่องราวประวัติศาสตร์การปราบปรามในอดีต และสื่อถึงการเดินทางไกลของจิตร มีนัยยะของการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ เป็นภาพของความรุนแรง การถูกสังหาร ความเจ็บปวด และการจากไป สร้างอารมณ์สะท้อนใจถึงการสูญเสียอย่างยิ่งใหญ่ของคนรอบข้างหรือผู้ที่ศรัทธาในผลงาน ซึ่ง “ผลงาน” ในที่นี้หมายถึง อุดมการณ์ แนวคิด บทเขียน หรือการกระทำของจิตรที่ยังคงมีอิทธิพลแม้ตัวบุคคลจะจากไปแล้ว แต่ยังแสดงได้ถึงความอมตะและพลังของการต่อสู้ที่ไม่ยอมสยบใน “อธรรมอำนาจร้าย” เป็นการนิยามคู่ต่อสู้ทางอุดมการณ์ในเชิงลบ “อธรรม” สื่อถึงความไม่ถูกต้อง ไม่ยุติธรรม ส่วน “อำนาจร้าย” เน้นถึงการใช้อำนาจในทางที่ผิด ก่อให้เกิดความเสียหายและกดขี่ ฉะนั้น “ไม่อาจทำลายจิต” “จิต” ในที่นี้หมายถึง จิตวิญญาณ อุดมการณ์ หรือความมุ่งมั่น ของจิตร หรืออาจกล่าวรวมถึงผู้ที่ต่อสู้ในแนวทางเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่เหนือการถูกทำลายด้วยกำลังหรือความรุนแรง เป็นการเน้นย้ำถึงชัยชนะทางอุดมการณ์ แม้ร่างกายจะดับสูญไปแล้วก็ตาม

การสร้างภาพตัวแทน (Representation) คือ การนำเสนอภาพของผู้คน เหตุการณ์ แนวคิด เพื่อสนับสนุนอุดมการณ์ของตน ภาพตัวแทนไม่ใช่การสะท้อนความเป็นจริงอย่างเที่ยงตรง แต่เป็นการประกอบสร้างขึ้นผ่านการเลือกใช้ภาษา เพื่อชักนำความเชื่อ ทศนคติ และพฤติกรรม ดังปรากฏการสร้างตัวแทนของ “เด็ก” เท่ากับ “**นักเปลี่ยนแปลง**” ใช้ตัวละครเด็กเป็นผู้ถืออุดมการณ์แทนผู้ใหญ่ ในเรื่อง “**เด็ก ๆ มีความฝัน**” ที่กล่าวว่า “...เด็กเด็กมีความฝัน ว่าทุกวันเดินทางง่าย ไปไหนสะดวกสบาย ไม่กลัวสาย กลัวรถติด ปีนป่ายต้นไม้ใหญ่ อากาศไร้ฝุ่นคว้นพิช หายใจโล่งสนิท ปลอดภัยพิชชีวิต...” (สองขา, 2564ข) ข้อความ “เด็กเด็กมีความฝัน” สื่อว่าเสียงของเด็กคือเสียงแห่งอนาคต เด็กทำหน้าที่เป็นตัวแทนของอุดมการณ์ประชาธิปไตย การให้ “เด็ก” พูดเป็นการลดระดับความขัดแย้งทำให้ดู

บริสุทธิ์และน่าเห็นใจ อีกทั้งภาษาที่ใช้เรียบง่ายแต่เปี่ยมความหมายทางสังคม เช่น “เดินทางง่าย ไปไหนสะดวกสบาย” เสมือนเรียกร้องสิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณะ “อากาศไร้ฝุ่นควันพิษ หายใจโล่งสนิท” สะท้อนสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม และภาวะวิกฤติฝุ่น PM 2.5 ซึ่งเป็นประเด็นการเมืองและโครงสร้างรัฐ หรือก็คืออุดมการณ์ว่าด้วย “รัฐสวัสดิการ” และ “ความเท่าเทียม” ที่เด็กทุกคนควรได้ใช้ชีวิตในเมืองที่ดี ในกลวิธีการใช้ “ภาพอุดมคติ” เพื่อเปรียบเทียบกับความเป็นจริง บทกลอนกล่าวถึงภาพในฝันที่ตรงข้ามกับความจริง เช่น “ไม่กลัวสาย กลัวรถติด” สะท้อนระบบขนส่งที่ไม่มีประสิทธิภาพ และ “หายใจโล่งสนิท” เพื่อชี้ว่าปัจจุบันหายใจไม่โล่งเพราะมีมลพิษ การใช้ภาพอุดมคตินี้คือการวิพากษ์โดยนัย ซึ่งเป็นกลวิธีสำคัญในการสร้างการต่อสู้ทางอุดมการณ์ผ่านภาษาเพื่อเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐานผ่านกลวิธีทางภาษาโดยใช้เด็กเป็นตัวแทนเสียงแห่งการเปลี่ยนแปลง และสร้างภาพในฝันเพื่อเปรียบเทียบกับความจริงที่ล้มเหลวของรัฐ นอกจากนี้ยังพบว่า เรื่อง **เสียงร้องของผองนก** ที่กล่าวว่า “นกกาเหว่า นกกาเหว่า เจ้าเฝ้ารอสิ่งใด นกขุนทอง นกขุนทอง เจ้าร้องเพลงเศร้าเหลือใจ...นกกระเจิบ นกกระเจิบ ภูริตลลิตีไปได้อย่างไร นกพิราบ นกพิราบ เจ้าคาบใบไม้อยู่ไข่มุข นกกระเต็น นกกระเต็น เจ้าหวังเห็นสิ่งใด...นกทุกชนิด นกตัวน้อยใหญ่รวมใจกัน...บิน บิน บิน” (สองขา, 2564จ) “นก” ถูกใช้เป็นตัวแทนของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะผู้ที่มีความแตกต่างทั้งในด้านฐานะเสรีภาพ บทบาท หรือความหวัง นกแต่ละชนิดเป็นตัวแทนของกลุ่มคน อุดมการณ์ และสถานการณ์เฉพาะ โดยใช้โครงสร้างประโยคซ้ำกับคำถามเชิงอุปลักษณ์เพื่อสร้างเสียงเรียกร้อง สงสัย หรือท้าทาย เช่น “นกกาเหว่า” คือภาพตัวแทนของผู้เฝ้ารอการเปลี่ยนแปลงด้วยความอดทน อาจเป็นกลุ่มผู้ถูกกดขี่เย็บ ๆ ที่มีความหวัง รอความยุติธรรมและเสรีภาพ “นกขุนทอง” ตัวแทนของผู้ทำหน้าที่ “พูดตาม” หรือผู้ตามที่เป็นปัญญาชนที่หมดหวัง เต็มไปด้วยความเศร้าเพราะถูกบงการหรือถูกจำกัด และ “นกพิราบ” คาบใบไม้ “ใบไม้” เท่ากับสัญลักษณ์สันติภาพ นกพิราบคือผู้ส่งสาร ความหวังสันติวิธี ที่แฝงถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างสันติด้วยการเคลื่อนไหวไปพร้อม ๆ กันเพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

2.3 กลวิธีการโน้มน้าวใจ ได้แก่

การใช้ภาษาเชิงอารมณ์ การใช้ถ้อยคำที่กระตุ้นความรู้สึก เช่น ความกลัว ความโกรธ ความหวัง ความรักชาติ เพื่อชักจูงให้ผู้รับสารมีปฏิกิริยาทางอารมณ์และคล้อยตาม ที่ปรากฏใน เรื่อง **จ จิตร** ที่กล่าวว่า “...หวังเห็นฟ้าใหม่ ลูกไทยหัวหาญ* หยัตยีนตระหง่าน* ภูพานเด่นพราว ม่านฟ้ายามค่ำ* ทุกคำเปิบข้าว* พร่างพรายแสงดาว สกาวระยับ...” (สองขา, 2564ก) เป็นบทรณรงค์ที่มีการใช้ภาษาเชิงอารมณ์ปลุกใจที่แฝงด้วยความหวังและความรักชาติ สื่อถึงอุดมการณ์ของประชาชนที่ต้องการ “ฟ้าใหม่” หรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมือง โดยเฉพาะผ่านภาพ “ลูกไทย” ที่เข้มแข็ง กล้าหาญ และหยัตยีนท่ามกลางธรรมชาติที่สวยงาม เป็นการโน้มน้าวใจให้เห็นถึงความหวัง “หวังเห็นฟ้าใหม่” เพื่อสร้างพลังใจและแรงบันดาลใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และความกล้าหาญรวมไปถึงศักดิ์ศรีของ “ลูกไทยหัวหาญ” “หยัตยีนตระหง่าน” เพื่อย้ำอัตลักษณ์ของผู้กล้าท้าทายระบบเดิม ตลอดจนความรักบ้านเกิดและชีวิตเรียบง่าย “ทุกคำเปิบข้าว” เป็นการปลุกความผูกพันต่อแผ่นดิน เพื่อโน้มน้าวให้สู้เพื่อสิ่งที่รัก และในความงดงามของธรรมชาติ “พร่างพรายแสงดาว สกาวระยับ” โดยใช้ภาพสุนทรีย์เพื่อกระตุ้นอารมณ์และหวังในอนาคต

การสร้างคู่ตรงข้ามเชิงอุดมการณ์ คือ การใช้ภาษาเพื่อสร้างเส้นแบ่งระหว่าง “พวกเรา” (ผู้ถืออุดมการณ์เดียวกัน) กับ “พวกเขา” (ผู้ถืออุดมการณ์ตรงข้าม) เพื่อปลุกกระตือรือร้นความเป็นหนึ่งเดียวและต่อต้านฝ่ายตรงข้าม ตัวอย่าง เรื่อง **เสียงร้องของผองนก** ที่กล่าวว่า “...นกกระเจิบ นกกระเจิบ ภูริตลลิตีไปได้อย่างไร...” (สองขา, 2564จ) นกกระเจิบ (พวกเรา) ความหมายที่แฝงอยู่คือตัวแทนของคนตัวเล็ก คนธรรมดา หรือกลุ่มที่ไม่มีเสียงในสังคม เช่น ชาวบ้าน เด็ก ผู้หญิง ผู้ยากไร้ ภูริตลลิตี ที่ถูกกระทำโดยรัฐหรืออำนาจที่สูงกว่า (พวกเขา) หรือกลุ่มที่กดขี่เป็นภาวะของการ “ไร้อำนาจ” ฉะนั้น คำว่า “ภูริตลลิตี” เป็นภาษาที่แสดงถึงการสูญเสีย (สิทธิ) การถูกรังแกหรือถูกลดคุณค่า เป็นภาวะของความไม่ยุติธรรมและความไร้เสียง ซึ่งคำถามที่ตามมาว่า “...ได้อย่างไร” สร้างอารมณ์ โกรธ

สงสัย และการต่อต้านอำนาจได้ทันที ถือว่าเป็นเทคนิคปลูกให้ “ผู้อ่าน” หรือ “ประชาชน” หันมาตั้งคำถามกับระบบที่ยึดครองสิทธิผู้อื่น และเรื่อง **เปิดน้อย** ในร้อยกรองที่ว่า “...พลังบริสุทธิ์ ผุดผิปริติน ฟ้าไม่อาจผืน คลื่นความเปลี่ยนแปลง หยดคุกคามสิทธิ์ ลิตรอนกลั่นแก้ง ยิ่งโหมขัดแย้ง โลกยิ่งแคลงใจ...” (สองขา, 2564ง) จากบทร้อยกรองพบว่า “พลังบริสุทธิ์” และ “คลื่น” เท่ากับเป็นตัวแทนของ “พวกเรา” คือ ประชาชนที่ตื่นรู้ ส่วน “ฟ้า” ที่พยายามผืนคือสัญลักษณ์ของ “พวกเขา” คือ อำนาจที่พยายามหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลง เปรียบกับอำนาจเบื่องบนที่ประชาชนที่ไม่สามารถต้านได้ พลังมวลชนที่ลุกขึ้นสู้เป็นการเตือนอำนาจรัฐว่าการปราบปรามยิ่งสร้างความไม่ไว้วางใจทั้งภายในและจากสายตานานาชาติ การใช้ภาษาแบ่งฝ่ายเรากับเขาได้ปลูกจิตสำนึกทางการเมือง และชี้ให้เห็นว่าการกดขี่ไม่สามารถยับยั้งพลังแห่งความเปลี่ยนแปลงของประชาชนได้ สะท้อนวาทกรรมการต่อสู้ของยุคที่ผู้คนตื่นรู้และไม่ยอมจำนนอีกต่อไป

การทำให้เป็นสากล คือ การนำเสนออุดมการณ์ของตนว่าเป็นความจริงสากล หรือเป็นสิ่งที่ทุกคนควรเห็นด้วย เพื่อเพิ่มความชอบธรรม จากการศึกษาพบว่า มีถ้อยคำที่ใช้ดังนี้ เรื่อง **เปิดน้อย** “...ประชาธิปไตย จะไม่แพ้ฝ่าย...” (สองขา, 2564ง) การทำให้เป็นสากลด้วยคำว่า “ประชาธิปไตย” ที่ไม่ได้ถูกเสนอในฐานะทางเลือกหนึ่งของระบอบการปกครอง แต่เป็นความจริงหรืออุดมการณ์ที่ถูกต้องและยืนหยัดตลอดไป ในวลี “จะไม่แพ้ฝ่าย” สื่อว่าประชาธิปไตยคือสิ่งที่ “ถูกต้องโดยธรรมชาติ” และไม่มีวันพ่ายแพ้ ใครที่อยู่กับประชาธิปไตยคือผู้ยืนอยู่ข้างความถูกต้อง และในเรื่อง **แม่หมิมไปไหน** “...ไปให้รู้ว่า ทุกคนมีค่า เป็นคนเท่ากัน...” (อินทรีา เจริญประ, 2564) ทำให้เป็นสากลในประโยคที่สื่อถึงแนวคิด “ความเท่าเทียมของมนุษย์คือความจริง” เพราะทุกคนมีคุณค่า มีศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์เท่ากัน ไม่มีใครสูงกว่าต่ำกว่าโดยชาติกำเนิด เพศ หรืออำนาจ เป็นการตอกย้ำอุดมการณ์เสมอภาค และปลูกใจให้ผู้ฟังเชื่อในคุณค่าของตนเองและผู้อื่น ผ่านการทำให้อุดมการณ์กลายเป็นความจริงสากล ชี้ชวนให้ “พวกเรา” เดินหน้าไปสู่ความยุติธรรม และโดยนัยก็ “ต่อต้าน” อำนาจที่เหยียดหยามความเท่าเทียมโดยไม่ต้องกล่าวถึงตรง ๆ

การจัดโครงสร้างการเล่าเรื่องแบบ “การต่อสู้ การปลดปล่อย ชัยชนะ” หมายถึง รูปแบบการจัดลำดับเหตุการณ์เชิงวาทกรรมที่ตัวบทสร้างพลวัตของความขัดแย้งทางอำนาจผ่านกระบวนการ 3 ระยะ ได้แก่ (1) ระยะการเผชิญหน้ากับโครงสร้างอำนาจหรือความไม่เป็นธรรม (2) ระยะการตระหนักรู้และการปลดปล่อยจากการครอบงำ และ (3) ระยะการฟื้นคืนศักดิ์ศรี ความหวัง และการสร้างระเบียบคุณค่าใหม่ ตัวอย่างเรื่อง **เปิดน้อย** เล่าถึงการเดินทางและการเรียนรู้ของ “เปิดน้อย” มีการชวนให้เด็กตั้งคำถามต่อสิ่งรอบตัว และนำ “เปิดน้อยสี่เหลี่อง” มาเป็นสัญลักษณ์ให้เด็ก ๆ ผู้ไร้เดียงสาได้ตระหนักรู้ต่อปัญหาสังคมจนเกิดการตั้งคำถาม ศึกษา คิด วิเคราะห์ และรวมพลังกับผู้อื่นเพื่อเผชิญหน้ากับโครงสร้างอำนาจที่กดทับ แม้ต้องเผชิญการคุกคาม ปราบปราม และความรุนแรง แต่เปิดน้อยและพรรคพวก (เด็ก ๆ) ยังคงยืนหยัดต่อสู้ด้วยพลังบริสุทธิ์ ความจริง และความกล้า จนเกิดการลุกขึ้นเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ และความยุติธรรม โดยเรื่องราวลงท้ายด้วยความหวังต่อการสร้างสังคมประชาธิปไตยที่เท่าเทียม เป็นธรรม และงดงามในรุ่นของคนรุ่นใหม่ ปรากฏเป็นโครงสร้างการเล่าเรื่อง ดังนี้ **1) ระยะ “การต่อสู้”** โดยเริ่มจากการเปลี่ยนสถานะของ “เปิดน้อย” กับความไร้เดียงสาของเด็ก ๆ ที่กล่าวว่า “เปิดน้อย ลอยเล่น เป็นเพื่อนเด็กเด็ก ชีวิตเล็กเล็ก เพื่อนเด็ก เพื่อนรัก” (สองขา, 2564ง) ไปสู่การเป็น “ตัวแสดงทางการเมืองเชิงสัญลักษณ์” ที่ตระหนักรู้ต่อปัญหาโครงสร้างสังคมและอำนาจในข้อความ “เติบโตขึ้นหน่อย ค่อยค่อยประจักษ์ หลายปัญหานัก จักไม่นิ่งเฉย ศึกษา สงสัย ไม่ปล่อยละเลย คิด ทำ ถาม เอ่ย ร่วมด้วยช่วยกัน” (สองขา, 2564ง) นอกจากนี้การปรากฏคำว่า “คุกคาม / ปราบปราม / ชูเชิญ / จับกุม / คุมขัง” (สองขา, 2564ง) ทำหน้าที่สร้างภาพของอำนาจรัฐแบบกดทับในเชิงวาทกรรม อีกทั้งโครงสร้างการเล่าเรื่องในระยะนี้ทำให้เกิดคู่ความหมายที่ตรงกันข้ามกัน เช่น เปิดน้อยและประชาชนกับอำนาจรัฐ ความบริสุทธิ์กับความรุนแรง สิทธิกับการคุกคาม ความยุติธรรมกับความอยุติธรรม เป็นต้น ส่งผลให้เกิดการต่อสู้

ซึ่งเป็นความขัดแย้งเชิงโครงสร้างอำนาจ 2) **ระยะ “การปลดปล่อย”** เป็นระยะที่เกิดการต่อต้านที่ถูกกดทับกลับยิ่งทวีความเข้มแข็ง การกดขี่ไม่ได้ทำให้ผู้คนยอมจำนน แต่กลับกระตุ้นให้เปิดน้อยและเด็ก ๆ เกิดความกล้าและการยืนหยัดอย่างมั่นคง พลังที่ขับเคลื่อนการลุกขึ้นสู้ถูกนำเสนอในฐานะพลังบริสุทธิ์ที่ผลิบานจากจิตสำนึกและความตื่นรู้ภายใน นำไปสู่การรวมพลังของความจริงที่ลุกฮือขึ้นอย่างเปิดเผย ภาพรวมจึงสะท้อนกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากการถูกกดทับสู่การตระหนักรู้และการยืนหยัดต่อสู้เชิงคุณค่าอย่างมั่นคงและมีศักดิ์ศรี ดังข้อความที่ว่า “ยิ่งกด ยิ่งกล้า สองขาหยัดยืน” (สองขา, 2564) “พลังบริสุทธิ์ ผุดผิปรืด” (สองขา, 2564) “ความจริงลุกฮือ ชูมือไม่ถอย” (สองขา, 2564) จะเห็นว่าระยะการปลดปล่อยปรากฏผ่านกระบวนการตระหนักรู้ และการรวมพลังเชิงอุดมการณ์มากกว่าการปลดปล่อยทางกายภาพ ซึ่งในระดับวาทกรรมนี้คือการเปลี่ยนสถานะของตัวแสดงจาก “ผู้ถูกระทำ” เป็น “ผู้กระทำ” สะท้อนกระบวนการวาทกรรมการปลดปล่อย คือ การสื่อความหมายหรือชุดถ้อยคำที่สร้างและถ่ายทอดแนวคิดเกี่ยวกับการหลุดพ้นจากการถูกกดทับ ครอบงำ หรือความไม่เป็นธรรม ซึ่งอำนาจไม่ได้ถูกทำลายด้วยกำลัง แต่ถูกสั่นคลอนผ่าน การตระหนักรู้ การรวมตัว การยืนหยัดเชิงคุณค่า หรือการสร้างความชอบธรรมทางศีลธรรมให้กับการต่อต้าน เช่น “อยู่ดีธรรม ตอกร้ายกระพือ ความจริงลุกฮือ ชูมือไม่ถอย” (สองขา, 2564) ทำหน้าที่เป็นจุดเปลี่ยนเชิงวาทกรรมของเรื่อง ซึ่งแสดงการเปลี่ยนผ่านจาก “การถูกกดทับ” สู่ “การต่อต้านอย่างมีความหมาย” และ 3) **ระยะ “ชัยชนะ”** เป็นระยะท้ายของเรื่อง กล่าวถึงชัยชนะที่ไม่ได้ถูกนำเสนอด้วยชัยชนะเชิงกำลังหรือการล้มล้างอำนาจรัฐโดยตรง แต่เป็นชัยชนะเชิงคุณค่าและอุดมการณ์ ปรากฏในข้อความ “ประชาธิปไตย จะไม่แพ้ยาย พิสุทธิหมุดหมายในรุ่นเรานี้ ร่วมล้างเปือกตม สร้างสังคมดี เท่าเทียมทุกที่ เท่านี้ที่หวัง” (สองขา, 2564) ชัยชนะได้ถูกนิยามในฐานะการสถาปนาระเบียบคุณค่าใหม่ คือ ประชาธิปไตย ความเสมอภาค ความเท่าเทียม สิทธิเสรีภาพ และสังคมที่เป็นธรรม ชี้ให้เห็นว่า “ชัยชนะ” ไม่ใช่การเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่งด้วยอำนาจแบบครอบงำ แต่ถูกนิยามในเชิงคุณค่าและจริยธรรม เป็นการสร้างสังคมรูปแบบใหม่ที่ลดการครอบงำมากกว่าเป็นเพียงการโค่นล้มและสถาปนาอำนาจฝ่ายตนเหนือฝ่ายอื่น อีกนัยหนึ่งคือเป็นชัยชนะที่มุ่ง “เปลี่ยนระบบ” มากกว่าจะ “สลับผู้ปกครอง” เรื่อง เปิดน้อย จึงมีโครงสร้างการเล่าเรื่องแบบ “การต่อสู้ การปลดปล่อย ชัยชนะ” โดยสร้างพัฒนาการของตัวละครจากภาวะความไร้เดียงสาสู่การตระหนักรู้เชิงอุดมการณ์ การเผชิญหน้ากับโครงสร้างอำนาจ และการรวมพลังเชิงคุณค่าเพื่อท้าทายอำนาจ ชัยชนะในตัวบทไม่ได้ถูกนิยามในฐานะการเอาชนะด้วยความรุนแรง แต่เป็นชัยชนะเชิงอุดมการณ์และคุณค่า ใหม่ที่ตั้งอยู่บนฐานของประชาธิปไตย ความเสมอภาค และสิทธิเสรีภาพ ส่งผลให้โครงสร้างการเล่าเรื่องทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงวาทกรรมของการผลิตซ้ำความชอบธรรมให้กับการต่อต้าน และการท้าทายอำนาจในระดับโครงสร้างสังคม

3. **กลวิธีทางภาษาภาพ** คือการใช้ภาษาภาพเพื่อแทนความหมาย ถ่ายทอดแนวคิดหรืออุดมการณ์ที่แฝงอยู่ให้ปรากฏในรูปของจินตภาพที่รับรู้ได้ทางความคิดและความรู้สึก อาศัยเทคนิคเชิงวรรณศิลป์ทำให้สารที่เป็นนามธรรมกลายเป็นภาพเชิงจินตนาการที่ชัดเจน มีพลัง และเอื้อต่อการตีความของผู้อ่าน ตัวอย่างเรื่อง เด็ก ๆ มีความฝัน ดังนี้

ภาพที่ 2 ต้นไม้แห่งความเจริญงอกงาม (เรื่อง เด็ก ๆ มีความฝัน)

ที่มา: สองขา (2564ข)

ภาพนี้แสดงถึงแนวคิดเสรีนิยม โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง “โลกของเด็ก” ในฐานะพื้นที่แห่งเสรีภาพจินตนาการ และการเติบโตที่ไม่ถูกครอบงำด้วยอำนาจของผู้ใหญ่ วัจนภาษา (ภาษาเขียน) ที่ประกอบมากับภาพ คือ “โลกของคนตัวเล็ก ของเด็กชายและเด็กหญิง กระโดดโลดเต้นวิ่ง โหมกิ้งฝนตะวันตกาย” (สองขา, 2564ข) เป็นการเปิดพื้นที่จินตนาการและให้ความหมายกับโลกของเด็กอย่างเท่าเทียม ไม่แบ่งเพศ ไม่มีขีดจำกัด ผ่งวาทกรรมเสรีภาพความเป็นเจ้าของพื้นที่และความหวัง ทางด้านอวัจนภาษา มีการใช้ “ต้นไม้ยักษ์” และ “เถาวัลย์” เป็นสัญลักษณ์ของโลกใหม่ ต้นไม้ขนาดใหญ่ที่แผ่กิ่งก้านสาขา สู่ถึงพื้นที่แห่งการเติบโต การเรียนรู้ และจินตนาการ ที่ไม่ถูกควบคุมโดยโครงสร้างสังคมเดิม ลักษณะการวาดให้เถาวัลย์ขดไปมา หมายถึง อิสระที่ไร้ขอบเขต แสดงถึงความไม่มีเส้นแบ่งระหว่างถูก-ผิด หรือ ควร-ไม่ควร แบบผู้ใหญ่ ต้นไม้จึงเท่ากับสัญลักษณ์ของธรรมชาติ การเติบโต อนาคต และความหวัง นอกจากนี้ การกระจายตัวของตัวละครเด็กอยู่ตามใบไม้และเถาวัลย์ ไม่มีใครอยู่สูงสุดหรือเด่นกว่าคนอื่น มีทั้งเด็กชาย เด็กหญิง เด็กนั่งเฉย ๆ เด็กวิ่ง เด็กหัวเราะ ซึ่งสื่อถึงความหลากหลาย ความเท่าเทียม และความเป็นปัจเจก เป็นการต่อต้านอุดมการณ์ทางชนชั้นและแนวคิดเรื่องอำนาจ การใช้สีเขียวและแดงอ่อนเป็นโทนภาพสีเขียวสื่อถึงธรรมชาติ ความสงบ การฟื้นฟู สีแดงจาง ๆ ของพระอาทิตย์ไม่ไช่แดงเข้มแห่งอำนาจ แต่เป็นแสงของรุ่งอรุณ สื่อถึงอนาคตที่อบอุ่น และอ่อนโยน ในภาพไม่มีผู้ใหญ่ สื่อถึงการปลดอำนาจของผู้ใหญ่ที่กำหนดชีวิตเด็ก ถึงแม้จะมีสัตว์บางตัว เช่น วัว ช้าง ม้า แต่ไม่มีตัวใดแสดงอำนาจควบคุม สื่อถึงการอยู่ร่วมกันอย่างไม่ลำดับศักดิ์ ภาษากายของเด็กในภาพ เช่น เด็กวิ่งเล่น โหนเถาวัลย์ นอนคุ้ย หัวเราะ แสดงความเป็นธรรมชาติ และอิสรภาพ ไม่มีใครใส่เครื่องแบบ ไม่มีการจัดแถว โลกของเด็กไม่ต้องอยู่ในระเบียบของผู้ใหญ่ เมื่อมองจากมุมสูง คือ มุมมองภาพจากด้านบน แสดงให้เห็นความซับซ้อนและความกลมกลืนของโลกที่ไม่มีจุดศูนย์กลางเพื่อชวนแนวคิดพหุนิยมและแนวคิดไร้ศูนย์กลาง หมายถึง การปฏิเสธการรวมศูนย์กลางหรือความจริงไว้เพียงหนึ่งเดียว การเปิดพื้นที่ให้ความหลากหลายของเสียงและอัตลักษณ์ และการมองสังคมเป็นพื้นที่ของการต่อรอง ไม่ใช่การครอบงำทางเดียว วาทกรรมที่แฝงอยู่คือ โลกของเด็กมีคุณค่าในตัวเอง ต่อต้านอุดมการณ์ผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลาง ต่อต้านบทบาทเพศแบบตายตัว ความอิสระในการเล่นและจินตนาการ ต่อต้านวินัยแบบเคร่งครัดหรือระบบโรงเรียนที่กดทับ ธรรมชาติคือพื้นที่ของความหวังและการต่อต้านความเป็นอุตสาหกรรมและเมืองที่แออัด การใช้ต้นไม้ ใบไม้ และเถาวัลย์เป็นภาษาภาพสัญลักษณ์ของโลกที่เด็กเป็นเจ้าของและผู้สร้าง ไม่มีการกดขี่ ควบคุม หรือจำกัดจินตนาการ กลวิธีทางภาพ เช่น การใช้สี การจัดวาง คือเครื่องมือที่ใช้ในการ

สร้างวาทกรรมเสรีภาพ ความเท่าเทียม และความเป็นธรรมชาติของเด็ก นอกจากการใช้ภาพจำลองโลกในจินตนาการของเด็กแล้ว ยังมีการนำเสนอภาพเหตุการณ์ของผู้ใหญ่ เรื่อง 10 ราษฎร ดังนี้

ภาพที่ 3 การคุมขัง (เรื่อง 10 ราษฎร)

ที่มา: THE ART DISTRICT'86 (2564)

จากภาพเป็นการใช้ภาพที่อ้างอิงจากเหตุการณ์จริง เพื่อนำเสนอการต่อสู้กับความอยุติธรรมทางการเมือง และการกดขี่ของรัฐ โดยมีเป้าหมายคือการเรียกร้องอิสรภาพให้กับ “เพื่อนร่วมอุดมการณ์” เมื่อวิเคราะห์ภาพด้านซ้าย คือ คนใส่หมวกนักประดาน้ำถือป้าย สีภาพขาว-ดำ พื้นหลังดำสนิทสร้างอารมณ์หดหู่ เจ็บมัน และกดดัน ซึ่งเป็นภาพเชิงสัญลักษณ์ที่ดีความได้ถูกปิดกั้นการมองเห็น การพูด การหายใจ และการควบคุมทางความคิด เป็นภาพแปลกแยกและโดดเดี่ยวในโลกเงียบ สื่อถึงสังคมที่ปิดทึบปิดตาต่อความจริง นอกจากนี้ ข้อความบนป้ายที่ว่า “ปล่อยเพื่อนเรา / FREE OUR FRIENDS” เป็นคำที่สื่อความหมายโดยตรงถึงการประท้วง สโลแกนรัฐ “Amazing Thailand” ด้วยน้ำเสียงประชดประชัน เป็น กลวิธีล้อเลียนเชิงวาทกรรมเพื่อหักล้างคำโฆษณาด้วยภาพแห่งความจริง ทางด้านภาพด้านขวา (การ์ตูนสี่ช่อง) ใช้กลวิธีภาพแบบลำดับภาพเพื่อสร้างเรื่องเล่าแบบมีอารมณ์ต่อเนื่องที่แสดงให้เห็นการจับกุม การพลัดพรากจากครอบครัว และการคุมขังด้วยมือถูกใส่โซ่ เท้าถูกล่ามตรวนสื่อความรุนแรงของรัฐ อีกทั้งยังนำเสนอภาพเด็กถูกพรากจากแม่และกำลังร้องไห้สร้างอารมณ์สะเทือนใจ สื่อถึงผลกระทบที่ลึกต่อครอบครัว และภาพสุดท้ายที่นักโทษชูหมัดในคุกสื่อถึงการไม่ยอมจำนน และการต่อสู้ที่ยังดำเนินอยู่ กลวิธีการวาดสีหน้าอย่างละเอียดในระยະใกล้เคียง ภาพใบหน้าของแม่ เด็ก นักโทษ ทำให้ผู้อ่านรู้สึกคล้อยตามและรับรู้ความเจ็บปวดของผู้ถูกกดขี่ ทั้งนี้วาทกรรมหลักที่ปรากฏในภาพ คือ เสรีภาพในการแสดงออกการต่อต้านรัฐกดขี่ การวิพากษ์ระบบรัฐและการเมือง ความเจ็บปวดของครอบครัว และการไม่ยอมแพ้แม้ถูกจองจำ กล่าวได้ว่า ภาพชุดนี้ใช้ภาษาภาพเพื่อสร้างวาทกรรมการต่อสู้กับอำนาจรัฐ เผยให้เห็นผลกระทบของการปราบปรามสิทธิ และเรียกร้องการปลดปล่อยเพื่อนร่วมอุดมการณ์ผ่านการล้อเลียน การใช้ภาพที่กดดันอารมณ์ และตัดสลับระหว่างความเจ็บปวดกับความรุนแรง ภาพนี้จึงเป็นภาษาภาพที่สื่อถึงการต่อต้านทั้งทางอารมณ์และอุดมการณ์ ทั้งนี้ ยังปรากฏการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในเรื่อง แม่หมิมไปไหน? ดังนี้

รูปภาพที่ 4 (เรื่อง แม่หมีไปไหน?)

ที่มา: อินทิรา เจริญปุระ (2564)

การใช้กลวิธีทางภาษาในการสร้างการต่อสู้ทางอุดมการณ์ โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย ความหวังในอนาคต และพลังของประชาชนในการเปลี่ยนแปลงสังคม ผ่านการใช้ภาพสถานที่จริง คือ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยและสัญลักษณ์การเมืองร่วมสมัย จากการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาภาพฉากหลังอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ซึ่งเป็นสถานที่จริงที่มีนัยทางการเมืองเข้มข้นที่ใช้เป็นศูนย์กลางของการวางองค์ประกอบภาพเพื่อชี้ให้เห็นว่า “ประชาธิปไตย” เป็นแกนกลางของการเปลี่ยนแปลง และท้องฟ้าเปิด ดอกไม้เบ่งบาน และนกพิราบบินสื่อแทนความ “หวัง” และ “สันติ” เป็นกลวิธีใช้ภาพสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์เพื่อสื่อถึงอุดมคติทางการเมืองที่ยังไม่สมบูรณ์แต่กำลังถูกพุ่มพัก การแต่งกายและข้อความบนเสื้อของตัวละครเขียนว่า “ราษฎร” และ “Your voice matters” ซึ่งเป็นคำที่สื่อถึงขบวนการเคลื่อนไหวของเยาวชนไทยร่วมสมัย มีเด็ก ผู้ใหญ่ คนหลากหลายวัย เพศ และบุคลิก แสดงถึงพหุวัฒนธรรมและความเป็นประชาชน เป็นการใช้อรรถาธิบายตรงและเสียดสีเป็นสัญลักษณ์ของจุดยืน สะท้อนวาทกรรมพลังของเสียงประชาชน หรือการที่ประชาชนคือเจ้าของประเทศ ตัวละครหลักคือ “แม่หมี” และ “แมวสีส้ม” แม่หมีเป็นตัวแทนของผู้หญิงธรรมดาที่ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อความยุติธรรม การที่แมววิ่งเข้าไปหาแม่หมี สะท้อนถึงความผูกพัน ความเป็นมิตร และความหวังที่เริ่มต้นจาก “เล็ก ๆ” แต่มีพลังเปลี่ยนแปลง กลวิธีการใช้สัตว์ (แมว) เป็นสัญลักษณ์แทนความไร้เดียงสา ความหวังแบบเด็ก ๆ ที่มองโลกในแง่ดี และภาพประชาชนร่วมกัน “ปลูกต้นไม้ ดอกไม้” สื่อถึงการร่วมแรงร่วมใจในการสร้างสังคมใหม่ ที่ทุกคนมีบทบาทต่างกัน เพราะไม่มีผู้นำ ไม่มีฮีโร่ มีแต่คนธรรมดาที่ร่วมกันลงมือใช้ “สวนดอกไม้” เป็นสัญลักษณ์แทนภาพ “อนาคตประชาธิปไตย” ที่ต้องร่วมกันเพาะปลูกอย่างต่อเนื่อง วาทกรรมที่สื่อในภาพนี้คือ ประชาชนคือผู้ปลูกฝังอนาคต การเมืองแบบสันติ ใช้การปลูกต้นไม้แทนการปะทะ พลังของความรักและความหวัง คือ ความสัมพันธ์แม่-ลูก, คน-แมว การมีส่วนร่วมของทุกคน ภาพนี้ใช้กลวิธีทางภาษาภาพ เช่น การเลือกสัญลักษณ์ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ดอกไม้ เสือราษฎร และการวางองค์ประกอบ และอารมณ์ภาพเพื่อสร้างวาทกรรมแห่งความหวังทางการเมืองที่เติบโตจากพลังของประชาชนธรรมดา

จากการวิเคราะห์ข้างต้นเมื่อนำแนวคิดอุดมการณ์มาอธิบายพบว่า หนังสือทำหน้าที่เป็นพื้นที่หนึ่งในการถ่ายทอดและผลิตซ้ำชุดความคิดและคุณค่าที่ผู้สร้างต้องการให้ผู้อ่านได้รับและยอมรับ โดยทำให้สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ปรากฏในฐานะคุณค่าที่พึงประสงค์ของสังคม และเมื่อพิจารณา

ตามแนวคิดวาทกรรมจะเห็นได้ว่า ตัวบทยังเป็นพื้นที่ของการต่อรองอำนาจและความหมาย โดยเปิดพื้นที่ให้เสียงของประชาชน เด็ก และผู้ที่อยู่ในสถานะชายขอบสามารถตั้งคำถามต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวาทกรรมที่ดำรงอยู่ ดังนั้น หนังสือภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” จึงทำหน้าที่ผลิตและถ่ายทอดอุดมการณ์ และพื้นที่ที่ต่อรองหรือต่อต้านวาทกรรมอำนาจ ผ่านกลวิธีทางภาษา ภาพ และโครงสร้างของตัวบท สะท้อนให้เห็นว่าวรรณกรรมสำหรับเด็กมีบทบาทในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิ ความเป็นพลเมือง และความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนมีส่วนร่วมในการประกอบสร้างจิตสำนึกทางสังคมและการเมืองอีกด้วย

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” มีการนำเสนออุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นอุดมการณ์หลักที่สอดแทรกอยู่ในทุกองค์ประกอบของตัวบท ทั้งในระดับเนื้อหาและกลวิธีการนำเสนอ โดยมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) การให้คุณค่ากับสิทธิเสรีภาพ ตัวบทนำเสนอเสรีภาพทางความคิด การแสดงออก และการตั้งคำถามต่ออำนาจรัฐอย่างเปิดเผย ตลอดจนการเน้นย้ำสิทธิเด็ก และการมีส่วนร่วมของเด็ก สะท้อนถึงแนวคิดที่ว่าศักดิ์ศรีและเสียงของทุกคนมีคุณค่า (2) ความต้องการความเท่าเทียม ตัวบทสะท้อนความปรารถนาในความเสมอภาคทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยใช้สัญลักษณ์แทนวิกฤตที่คุกคามคุณภาพชีวิต และชี้ให้เห็นว่าการแก้ปัญหาต้องอาศัยความร่วมมือของประชาชนและนโยบายรัฐที่รับผิดชอบ (3) การตั้งคำถามต่ออำนาจ ตัวละครในเรื่องต่าง ๆ แสดงบทบาทของพลเมืองที่กล้าตรวจสอบความชอบธรรมของการใช้อำนาจที่สะท้อนหลักนิติธรรม และการตรวจสอบอำนาจรัฐในมิติทางการเมือง (4) การมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกระตือรือร้น ตัวบทนำเสนอภาพพลเมืองที่ตื่นรู้และลงมือปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นผ่านการเคลื่อนไหวสาธารณะ การใช้สื่อออนไลน์ หรือการรวมกลุ่มเชิงสัญลักษณ์ และการสร้างคำใหม่ อันสะท้อนวัฒนธรรมการเมืองของคนรุ่นใหม่

ในด้านกลวิธีทางภาษา พบว่า หนังสือนิทานภาพชุด “วาดหวัง” ใช้กลวิธีทางภาษา 5 ด้านในการสร้างและตอกย้ำการต่อสู้ทางอุดมการณ์ ได้แก่ 1) การเลือกใช้คำเชิงบวก-ลบ ตัวบทมีการใช้คำเชิงบวกเพื่อสร้างภาพอุดมการณ์ฝ่ายประชาชน เช่น “เสรีภาพ” “ความหวัง” “ศักดิ์ศรี” “ประชาธิปไตยจะไม่แพ้ภัย” ขณะเดียวกันใช้คำเชิงลบกับฝ่ายอำนาจ เช่น “การกดทับ” “ความอยุติธรรม” “การจับกุม” หรือการเปรียบเทียบผ่านสัญลักษณ์อย่าง “มังกรไฟ” ที่สื่อถึงภัยคุกคามจากโครงสร้างอำนาจ 2) การนิยามศัพท์ใหม่ทางการเมือง ตัวบทมีการสร้างและปรับความหมายของคำทางการเมือง เช่น “ราษฎรประสงค์” “คณะราษฎร” หรือการขยายความหมายของคำว่า “ราษฎร” ให้ครอบคลุมประชาชนทุกกลุ่ม รวมถึงเด็กและครอบครัว 3) การอ้างอิงบุคคลสำคัญ มีการอ้างอิงบุคคลจริงที่เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพ เช่น จิตร ภูมิศักดิ์ สมยศ พฤกษาเกษมสุข จตุภัทร์ บุญภัทรรักษา พริษฐ์ ชิวารักษ์ และไชยอมร แก้ววิบูลย์พันธุ์ การกล่าวถึงบุคคลเหล่านี้ทำหน้าที่เป็น “สัญลักษณ์ทางอุดมการณ์” ที่เชื่อมโยงตัวบทกับประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางการเมือง 4) การสร้างคู่ตรงข้ามเชิงอุดมการณ์ ตัวบทสร้างความหมายผ่านโครงสร้างคู่ตรงข้ามทำให้เกิดกรอบคิดแบบ “ฝ่ายเรา-ฝ่ายเขา” ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ และ 5) การจัดโครงสร้างการเล่าเรื่องแบบ “การต่อสู้ การปลดปล่อย ชัยชนะ” พบว่า หลายเรื่องมีโครงสร้างการเล่าเรื่องในลักษณะเดียวกัน คือ เริ่มจากสภาพปัญหาหรือการกดทับ ไปสู่ตัวละครตระหนักรู้และลุกขึ้นต่อสู้ จนนำไปสู่ความหวังหรือชัยชนะเชิงสัญลักษณ์ ในด้านกลวิธีทางภาษาภาพ พบว่า หนังสือนิทานภาพชุด “วาดหวัง” ใช้ภาพเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความหมายทางอุดมการณ์ โดยการใช้สี การใช้สัญลักษณ์ การจัดวางองค์ประกอบภาพ ขนาดและตำแหน่งของตัวละคร มุมมองภาพ ลักษณะลายเส้น ภาษาภาพ และการลำดับภาพ กลวิธีเหล่านี้ทำหน้าที่

เปลี่ยนแนวคิดที่เป็นนามธรรม เช่น เสรีภาพ ความเสมอภาค ความหวัง การต่อต้านอำนาจ และการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ปรากฏเป็นจินตภาพที่ผู้อ่านสามารถรับรู้และตีความได้ กล่าวได้ว่า ภาษาที่ปรากฏในตัวบทนอกจากจะหน้าที่สื่อแทนความคิดและสื่อแทนปฏิบัติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแล้ว ภาษาที่เลือกใช้สื่อสารในตัวบทนั้นยังมีเจตนาและอำนาจในเชิงความคิดบางอย่างที่แฝงอยู่ด้วย (ปิยธิดา นามโคตร, 2563)

2. อภิปรายผล

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ในสภาพแวดล้อมของสื่อยุคปัจจุบัน ข้อความทางการเมืองไม่ว่าจะเกี่ยวกับการบริหาร อัตลักษณ์ หรือจุดยืนทางศีลธรรม จำเป็นต้องผสมผสานองค์ประกอบความบันเทิงมากขึ้นเพื่อให้ได้รับความสนใจ (Husin et al., 2025) หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” จำนวน 8 เรื่อง จึงไม่ได้เป็นเพียงสื่อเพื่อความบันเทิงหรือเครื่องมือปลูกฝังคุณธรรมเชิงจารีต แต่เป็นพื้นที่ของการเรียนรู้เชิงวิพากษ์วิจารณ์ทางสังคม การประกอบสร้างความหมายทางสังคม และการสะท้อนประเด็นอุดมการณ์ทางสังคมได้อย่างแยบยล โดยใช้รูปแบบและเนื้อหาที่มีทั้งความอ่อนโยน ความหนักแน่น และแฝงภาพเชิงสัญลักษณ์เป็นเครื่องมือในการสื่อสารอุดมการณ์ อีกทั้งการนำเสนอผ่านมุมมองของเด็กหรือสัตว์ช่วยลดแรงปะทะโดยตรงกับโครงสร้างอำนาจ แต่ยังคงพลังในการตั้งคำถามและวิพากษ์ ซึ่งไม่ปรากฏในหนังสือเรียนกระแสหลักของไทย หนังสือเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางวาทกรรม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2543) ที่เต็มไปด้วยการประกอบสร้างอุดมการณ์ทั้งในระดับที่ปรากฏอย่างชัดแจ้งและในระดับเชิงนัย ผ่านการใช้วัจนภาษาและอวัจนภาษา อุดมการณ์ดังกล่าวไม่ได้ดำรงอยู่ในฐานะเนื้อหาเพียงอย่างเดียว แต่แฝงอยู่ในโครงสร้างการเล่าเรื่อง การสร้างตัวละคร ฉาก และภาพประกอบ ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในระดับวาทกรรมอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาหนังสือนิทานภาพชุด “วาดหวัง” ในฐานะตัวบททางวัฒนธรรม จึงไม่ใช่เพียงการวิเคราะห์วรรณกรรมเด็ก แต่เป็นการวิเคราะห์พื้นที่ของการปะทะ ต่อรอง และผลิตซ้ำอุดมการณ์ (หลุยส์ อัลธุสแซร์, 2557) ผ่านกลไกการมีอำนาจในการกำหนดสิ่งต่าง ๆ ของภาษา ภาพ และวรรณศิลป์ เช่น ความหมายของคำ หรือบรรทัดฐานทางภาษาและการสื่อสารว่าสิ่งใด “ถูกต้อง” หรือ “เหมาะสม” ถือเป็นแง่มุมสำคัญของอำนาจทางสังคมและอุดมการณ์ และด้วยเหตุนี้ภาษาจึงเป็นจุดศูนย์กลางของ การต่อสู้ทางอุดมการณ์ (ideological struggle) (Fairclough, 1989) ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างปฏิบัติการทางวรรณกรรม อุดมการณ์ และวาทกรรม ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างหนังสือเด็กกับบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย นำไปสู่ความเข้าใจโครงสร้างความคิด อำนาจ และการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ในสังคมไทย อย่างเช่นอุดมการณ์ประชาธิปไตย ซึ่งในตัวบทนี้ไม่ได้ถูกเสนอในฐานะ “ความคิดทางการเมือง” โดยตรง แต่ถูกประกอบสร้างให้ดำรงอยู่ในรูปของ “สามัญสำนึกทางสังคม” (Gramsci, 1971) ผ่านกลไกการเล่าเรื่อง การจัดวางภาพ ตัวละคร และการถ่ายทอดคุณค่าพื้นฐานที่เด็กสามารถเข้าถึงได้ เช่น ความยุติธรรม ความเท่าเทียม การเคารพผู้อื่น และเสรีภาพในการแสดงออก ส่งผลให้อุดมการณ์ประชาธิปไตยถูกทำให้มีสถานะเป็น “ความจริงที่ถูกทำให้เป็นธรรมชาติ” ขณะเดียวกันอำนาจแบบกดทับถูกประกอบสร้างให้ปรากฏในฐานะโครงสร้างที่ไม่สอดคล้องกับคุณค่าพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ผ่านการเชื่อมโยงกับความรุนแรง การบังคับ การจำกัดเสรีภาพ และความไม่เป็นธรรม ส่งผลให้โครงสร้างอำนาจดังกล่าวถูกลดทอนความชอบธรรมเชิงความหมายแม้ว่าจะยังคงดำรงอยู่ในระดับอำนาจเชิงโครงสร้างก็ตาม

กลไกทางวาทกรรมที่ปรากฏในหนังสือนิทานภาพชุดดังกล่าวยังสะท้อนกระบวนการประกอบสร้างความชอบธรรมทางสังคมผ่านภาษา ภาพ และสัญลักษณ์ โดยอุดมการณ์ประชาธิปไตยถูกแปรรูปจากกรอบความคิดทางการเมืองซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานของอำนาจระหว่างปัจเจกชน กลุ่ม สถาบัน ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ในการจัด

ระเบียบความสัมพันธ์ภายในประเทศหรือรัฐ (หทัยภัทร วิเศษกิจ, 2566) ให้กลายเป็นคุณค่าทางศีลธรรมพื้นฐานของสังคม เช่น ความยุติธรรม ความเท่าเทียม และเสรีภาพ ส่งผลให้ผู้อ่านยอมรับอุดมการณ์ดังกล่าวในฐานะคุณค่าของสังคม ขณะเดียวกัน โครงสร้างอำนาจแบบกดทับถูกจัดวางในตำแหน่งของความไม่ชอบธรรม ผ่านการทำให้ความรุนแรงเชิงโครงสร้างปรากฏอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้หนังสือหนังสือภาพสำหรับเด็กไม่ได้ดำรงสถานะเป็นเพียงสื่อการเรียนรู้สำหรับเด็ก แต่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่วาทกรรมของการผลิตซ้ำอุดมการณ์ การต่อรองอำนาจ และการท้าทายอำนาจในระดับโครงสร้างสังคมโดยใช้ปฏิบัติการทางภาษาและสัญลักษณ์ในสังคม ก่อให้เกิดการกระทำและปฏิบัติการทางสังคม (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558)

ดังนั้น ในระดับวาทกรรม กลวิธีทางภาษาและภาพในหนังสือนิทานทำหน้าที่เป็นกลไกของกระบวนการผลิตซ้ำความชอบธรรมทางสังคมผ่านการประกอบสร้างความชอบธรรมเชิงวาทกรรม โดยเฉพาะผ่านกระบวนการทำให้อุดมการณ์ประชาธิปไตยกลายเป็น “คุณค่าพื้นฐาน” กล่าวคือ อุดมการณ์ประชาธิปไตยไม่ได้ถูกนำเสนอในฐานะความคิดทางการเมือง แต่ถูกแปรรูปเป็นคุณค่าทางศีลธรรม เช่น ความดี ความถูกต้อง ความยุติธรรม และความเมตตา ซึ่งทำให้ผู้อ่านไม่ได้รับรู้ว่าการกำลังเผชิญกับกระบวนการถ่ายทอดอุดมการณ์ แต่รับรู้ในฐานะคุณค่าที่ควรดำรงอยู่โดยธรรมชาติในสังคมนั้นเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

จากผลการศึกษาพบว่า หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กชุด “วาดหวัง” ประกอบสร้างอุดมการณ์ประชาธิปไตยผ่านการนำเสนอสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค การตั้งคำถามต่ออำนาจ และการมีส่วนร่วมทางการเมือง รวมไปถึงการใช้กลวิธีทางภาษาและภาพ โดยเสนอให้หน่วยงานทางการศึกษา ครู ผู้ปกครอง และผู้ผลิตสื่อสำหรับเด็กนำหนังสือและกลวิธีดังกล่าวไปประยุกต์ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมการอ่าน การตั้งคำถาม การเคารพความแตกต่าง และการเรียนรู้คุณค่าพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตย โดยเปิดพื้นที่ให้เด็กได้คิด วิเคราะห์ และแสดงความคิดเห็นด้วยตนเอง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้นอกจากมุ่งวิเคราะห์ตัวบทในด้านอุดมการณ์และกลวิธีทางภาษาแล้ว ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบหนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กในบริบทที่แตกต่างกัน เพื่อให้เห็นความแตกต่างของการประกอบสร้างอุดมการณ์และวาทกรรมทางสังคม และอาจต่อยอดไปสู่การศึกษาสื่อรูปแบบอื่น เช่น สื่อดิจิทัล แอนิเมชัน หรือสื่อการเรียนรู้อื่น ๆ เพื่อวิเคราะห์ว่ากลวิธีทางภาษาและภาพยังคงทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำและต่อรองอุดมการณ์

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบคุณเครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ ChatGPT ซึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุนในขั้นตอนการช่วยตรวจสอบความถูกต้องทางภาษาและไวยากรณ์ของบทความฉบับนี้ ทั้งนี้ เนื้อหา การวิเคราะห์ผล และข้อสรุปทั้งหมดในบทความ เป็นความรับผิดชอบของคณะผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

เอกสารอ้างอิง

ชัยณรงค์ เครือนวน. (2558). ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: การศึกษากรณีอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟุต. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 7(2), 223 - 245.

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2543). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น (Development discourse)*. วิชาษา.
- ธนาดี แทนเพชร. (2565). *วาดหวังหนังสือ: หนังสือเด็กที่วางรากฐานความคิดและไม่เป็นพิษกับเยาวชน*. สำนักพิมพ์ วาดหวัง.
- ปราณี ปรีวาที. (2551). *การพัฒนาจริยธรรมของเด็กปฐมวัยโดยการเล่านิทานและการติดตามผล* [ปริญญาานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปิยธิดา นามโคตร. (2563). *กลวิธีทางภาษาและอุดมการณ์ความเป็นพลเมือง: ศึกษาจากหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง ระดับประถมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* [วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย]. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี. (2565). ภาษา ถ้อยคำ และอำนาจในทัศนะของมิเชล ฟูโกต์กับการศึกษาเรื่องการเมือง สันติภาพและความขัดแย้งในสถานการณ์ปัจจุบันจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารวาระการเมืองและสังคม*, 1(1), 12–37.
- สรณี วงศ์เปี้ยสังข์, ทิยา จันทรมังกร, และศตนันต์ เปียงบุญทา (2547). หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทยที่ได้รับรางวัล: การวิเคราะห์เชิงวรรณกรรมและวาทกรรม. *รายงานการวิจัย*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สองขา. (2564ก). จ. จิตร. มุลินิธิแฟมิลีสคลับ.
- สองขา. (2564ข). เด็ก ๆ มีความฝัน. มุลินิธิแฟมิลีสคลับ.
- สองขา. (2564ค). ตัวไหนหัวไม่มีหัว. มุลินิธิแฟมิลีสคลับ.
- สองขา. (2564ง). เบ็ดน้อย. มุลินิธิแฟมิลีสคลับ.
- สองขา. (2564จ). เสียงร้องของผองนก. มุลินิธิแฟมิลีสคลับ.
- สุภาวดี ยาดี. (2564). *อุดมการณ์รักชาติในวรรณกรรมเด็กของไทยและของสิงคโปร์* [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย]. มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- หทัยภัทร วิเศษกิจ. (2566). ความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ทางการเมืองที่ปรากฏในภาพยนตร์ชุดทางโทรทัศน์ เรื่อง *The Eclipse* [การศึกษาค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์]. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- หลุยส์ อัลธุสเซอร์. (2557). *อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อินทรา เจริญปุระ. (2564). *แม่หมิมไปไหน?*. มุลินิธิแฟมิลีสคลับ.
- Abbas, H. F. (2025). Critical Discourse Analysis in Selected Modern Children's Movies. *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(2), 416–426.
- Aoumeur, H. (2022). Gender and Ideology in Children's Fiction: A Critical Discourse Analysis. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 18(4), 580–598.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. Longman.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. International Publishers.
- Gu, X., & Catalano, T. (2022). Representing Transition Experiences: A Multimodal Critical Discourse Analysis of Young Immigrants in Children's Literature. *Linguistics and Education*, 71, 101083. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2022.101083>.

- Husin, A., Ahmad Farouk, A. F., & Nik Hasan, N. N. (2025). Affect and performance in politainment: Reading Dato' Seri Haji Muhammad Sanusi Md Nor's TikTok Contents. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)*, 10(11), e003687.
<https://doi.org/10.47405/mjssh.v10i11.3687>.
- Saeed, B. M. (2024). Critical Discourse Analysis of Ideology in Judy Blume's "Tales of a Fourth Grade Nothing". *Zanco Journal of Human Sciences*, 28(2), 343 - 357.
<https://doi.org/10.21271/zjhs.28.2.20>.
- Shih, Y.-H. (2024). Children's Literature: A review. *International Journal of Latest Research in Humanities and Social Science*, 7(11), 42–46.
- The Art District'86. (2564). *10 Ratsadon*. มูลนิธิแฟมิลีสี่คลับ.
- Thompson, J. B. (1990). *Ideology and Modern Culture: Critical and Social Theory in the Era of Mass Communication*. Stanford University Press.